

OCHRANA A TVORBA životného prostredia v obciach

ODBORNO-METODICKÁ PRÍRUČKA
Príklady a inšpirácie

SPOLOČNOSŤ
PRE ZÁHRADNÚ
A KRAJINNÚ
TVORBU

Obsah

Slovo na úvod	1
Súčasný vidiek a životné prostredie na vidieku	2
Možnosti a východiská riešenia problémov	3
1. Legislatíva v ochrane a tvorbe životného prostredia v obci	5
Kompetencie obcí	5
STN v oblasti zakladania a údržby zelene	6
Územné plánovanie a jeho význam pre obec	10
Stupne projektovej dokumentácie	11
2. Navrhovanie verejných priestorov	13
Centrálne verejné priestory	13
Vyhradené areály v obci	18
Malá architektúra a architektonické detaily	22
Voľnočasové aktivity	25
Voda a jej využitie vo verejných priestoroch obce	28
Zájmové plochy a zeleň v krajine	29
3. Tvorba a ochrana zelene v obci	34
Zeleň a vegetačné prvky v obci	34
Význam a funkcie zelene v obci a krajine	35
Ohrozenie zelene v obciach	36
Zakladanie zelene	37
Výsadba drevín	37
Výruby drevín	39
Ošetrovanie drevín	40
Dreviny vhodné do vidieckeho prostredia	41
Bylinné výsadby v obci	44
4. Ochrana prírody a krajiny v obci	46
Odpadové hospodárstvo	46
Vodné hospodárstvo	49
Ochrana ovzdušia	51
Chov zvierat na území obce	52
Osveta, vzdelávanie a participácia občanov	54
 Slovo na záver	 56

Zostavila: Spoločnosť pre záhradnú a krajinnú tvorbu, Tribečská 1, 949 01 Nitra www.szkt.sk
Autori textov a fotografií: Zoltán Balko, Milan Beutelhauser, Mária Bihúňová, Štefan Lančarič,
Libuše Murínová, Branislav Štrba
Grafický návrh: Zoltán Balko, Tomáš Belovič

Vydavateľ: Agentúra pre rozvoj vidieka, Akademická 4, 949 01 Nitra Vydanie : prvé, september 2013
Náklad: 2000 ks
Tlač: ForPress Nitrianske tlačiarne, s. r. o.

Sme svedkami nebývalého „rozvoja“ vidieka a vidieckej krajiny. Každá obec revitalizuje verejné priestranstvá, ihriská, cintoríny, realizuje nové chodníky a cesty, stavia nové obytné domy, niekde celé nové štvrte. Tieto dynamické zmeny výrazným spôsobom menia vzhľad obcí a krajiny a silne vplyvajú na kvalitu vidieckeho prostredia a života občanov. Príklady mnohých nových obecných priestorov a zásahov do jestvujúcej zelene v obci i krajine dokazujú nevhodnosť a nízku kvalitu týchto realizácií. Často sa stretávame aj s kritikou samotných občanov, no žiaľ v čase, keď je dielo hotové a nie je možné ho meniť. Preto hlavným cieľom tejto publikácie, ktorú práve čítate, je poučenie sa z takýchto chýb a ich predchádzanie.

Podnetom k jej vydaniu bol cyklus prednášok pre predstaviteľov samospráv s témami ochrany a tvorby životného prostredia v obciach organizované občianskym združením Spoločnosť pre záhradnú a krajinnú tvorbu v spolupráci s Agentúrou pre rozvoj vidieka. Bohatá a široká diskusia a veľký záujem o príklady riešenia týchto problémov sú obsahom tejto publikácie. Na základe konkrétnych vhodných ale i menej vhodných príkladov a riešení chceme poukázať na celý komplex súvislostí, limitov a javov ovplyvňujúcich výsledné dielo. Zároveň nemáme snahu o vytváranie typových a univerzálnych riešení. Práve naopak, chceme poukázať na skutočnosť, že každá obec a každý priestor či detail má svoje špecifiká, je jedinečný a odráža konkrétny historický vývoj tvorený konkrétnymi ľuďmi v konkrétnych podmienkach a mieste. Nepochopenie týchto súvislostí a ignorovanie vlastnej histórie nahrádzajú súčasné lacné „módne“ trendy neprofesionalita a nízka kvalita. Domnievame sa, že prehliadanie týchto nevhodných trendov prispieva k postupnému ničeniu kultúrnych hodnôt a kvality života, ktoré boli typické pre vidiek na Slovensku. Nekonstruktívna kritika však nepomáha riešeniu, ale robí ľudí ešte bezradnejšími. Nemáme dôvod nikoho uraziť ani zosmiešniť, preto všetky negatívne príklady sú anonymné. Slúžia výlučne ako modelový príklad na vysvetlenie a definovanie konkrétného problému. Zároveň je zvolená jednoduchá forma textov s minimom odborných termínov a bohatá obrazová príloha s cieľom zaujať aj širokú laickú verejnosť. Uvádzané príklady sú z veľkej miery z vidieka na Slovensku a doplnené inšpiráciami zo zahraničia.

Vysoko si vážime každého, kto akýmkoľvek spôsobom prispel a ešte prispeje k zlepšeniu kvality vidieka a života na vidieku. Dlhodobé finančné poddimenzovanie vidieka sa nedá odstrániť súčasnými rýchlymi snahami o revitalizácie obcí, ktoré majú často veľa negatív a vidieku nepomáhajú. Rovnako univerzálne a lacné riešenia, nevychádzajúce z miestnych potrieb a podmienok, nenávratne poškodzujú kvalitu vidieka. Budeme preto radi, ak táto publikácia osloví a inšpiruje starostov, mimovládne organizácie v regiónoch, súkromných investorov a každého, kto chce a môže pomôcť pri ochrane a tvorbe životného prostredia na vidieku. Ak uvedené názory a príklady pomôžu pri hľadaní myšlienok a ich následnej realizácii, nebolo naše úsilie zbytočné.

Kolektív autorov

Súčasný vidiek a životné prostredie na vidieku

Predstavu vidieka si dodnes spájame s idylickým súžitím človeka s prírodou, pomalším a kludnejším tokom času oproti hektickému tempu v meste, s večerným zvonom nesúcim sa údolím, či ranné vstávanie na kikiríkание kohúta. Súčasný život a najmä posledné roky však veľmi zmenili život všeobecne a vidiek nie je výnimkou. Pochopenie historického vývoja a súvislostí, ktoré ovplyvnili tento vývoj, je základným predpokladom ďalšieho formovania obcí a krajiny.

Prostredie vidieka je veľmi rôznorodé, od malých obcí s rozvoľnenou štruktúrou po silne urbanizované územia s niekoľko tisíc obyvateľmi. Silné tradície, odlišné zvyky, formované miestnymi podmienkami a rôznou históriou boli dôvodom individuálneho a špecifického prístupu pri výstavbe a rozvoji každej obce. Tento prirodzený vývoj je v silnom kontraste s plánovaním a formovaním obcí od 2. polovice 20. storočia. Centrálne plánovanie z obdobia socializmu naštartovalo deštruktívny proces pôvodných hodnôt a kontinuitu vývoja obcí. Centrálne plánovanie rozdelilo obce na strediskové, podporované štátom a zánikové so stavebnými uzáverami a plánovaným tlmením rozvoja. Strediskové obce postupným dobudovaním mali stierať rozdiel medzi obcami a mestami. Uniformné riešenia školských areálov, objektov občianskej vybavenosti a prvkov malej architektúry spôsobili stratu originality obce. V krajine zmeny rovnako negatívne zasahovali do pôvodných štruktúr. Vinohrady, polia a lúky boli sceľované do veľkovýrobných homogénnych štruktúr so všetkými negatívami, ktoré prináša veľkoplošné pestovanie monokultúr. Strata identity a negatívne zásahy v obciach i krajine spôsobili odcudzenie a zmenu vzťahu človeka k pôvodným hodnotám. Sú tiež príčinou straty pokory a nárastu svojvoľného a agresívneho správania človeka, čo bolo v minulosti na vidieku ojedinelé. Žiaľ ani dnešné obdobie po spoločenských a politických zmenách neprineslo zlepšenie. Pretrvávajú snaha o vyrovnanie sa mestu, čo zbytočne deformuje najmä verejné plochy do neosobných a cudzorodých priestorov bez prirodzenej väzby na okolie. Rovnako pokračuje deformácia štruktúr obcí diktátom finančných a realitných kancelárií, nevкусom a prienikom zahraničných vzorov. Na druhej strane nedostatok financií ale aj neúcta k vlastnej histórii sú dôvodom chátrania kaštieľov, parkov ale i plôch s nejasnými vlastníckymi vzťahmi či nevyužívané areály bývalých JRD a podobne.

Samostatnou problematickou oblasťou je uplatnenie kompetencií samosprávy pri riadení a povoľovaní zásahov do jestvujúcich porastov a nové realizácie verejných plôch a zelene. Nedostatok skúseností a odborníkov využívajú firmy pri získavaní zákazky s prísľubom zabezpečenia financií z eurofondov a grantov. Vznikajú nové revitalizované priestory bez profesionálneho riešenia, katalógové opakované prvky a postupy, lacné náhrady trvácich a kvalitných materiálov, o celkovej kvalite riešenia ani nehovoriac. Pri kritike takýchto realizácií sa často ako výhovorka používajú argumenty typu časová tieseň a výber podľa najnižšej ceny. Tieto príklady poukazujú na nedostatok sebadôvery, odbornosti a rozhodovania na poslednú chvíľu, kedy už nie je čas ani priestor pre získanie názoru verejnosti, porovnanie viacerých alternatív či konzultácie s odborníkmi. Po realizácii a prvotnej eufórii z nového prichádza rozčarovanie a kritika občanov. Výsledkom sú nepochopené a cudzie prvky a plochy vrátane nevhodných porastov, ktoré časom bude treba opäť revitalizovať alebo vymeniť.

Zmeny, ktoré dnes vidíme v obciach a krajine, postupujú rýchlym tempom. Kde je dnes okraj obce, lúka, pole, zajtra stojí nová bytová štvrť. Pôvodné záhrady nahrádzajú výrobné plochy, plocha pred obecným domom či kostolom sa mení na námestie a pod. Najmä obce v blízkosti miest sú pohltené novým stavebným ruchom, pôvodná zástavba je potlačená a nový štýl osídlenia je chaosom na hranici minimálnych podmienok daných zákonmi. Takzvaná Sídlna kaša, ako sa tento štýl nazýva, zasahuje do väčšiny obcí. Pritom nie je cieľom návrat do minulosti nereálnym sentimentalizmom. Dnes nikto netúži žiť v skanzene medzi replikami historických prvkov, ale pokrok a súčasný život

nemusí znamenať negovanie minulosti. Nové vždy nahrádzalo prežité aj v minulosti, len kontinuita vývoja a života nebola pretrhnutá, ale plynula prirodzene ďalej.

Súčasný problém vidieka a krajiny sú natoľko zložité, že nie je možné riešiť ich len na miestnej úrovni. Aktivizovanie sa miestnych občanov v záujmových združeniach a spolkoch spolu s aktívnym prístupom niektorých občanov a miestnych autorít je prvým znakom kladných zmien. Rovnako štúdium a ožiovovanie vlastnej histórie a tradícií sú vhodnými inšpiráciami pri hľadaní ciest na revitalizáciu verejných priestorov. Spolupráca obcí v rámci regiónov a partnerstvá s odbornými organizáciami či jednotlivcami vytvára spolu so zapájaním verejnosti širokú platformu na výmenu skúseností a získavania poznatkov. Táto publikácia je tiež jedným z krokov, ktoré majú prispieť k tomuto dialógu samospráv s odbornou verejnosťou. V nasledujúcich kapitolách budú v skrátenej forme uvedené základné problémy tvorby a ochrany životného prostredia v obciach s príkladmi možných riešení a inšpirácie k hľadaniu vlastnej cesty.

Romantická predstava vidieka prežíva v torzách prvkov a detailov, život sa však mení rýchlym tempom

Možnosti a východiská riešenia problémov

V nasledujúcich bodoch je stručný prehľad hlavných problematických okruhov, ktoré v mnohých obciach chýbajú alebo nie sú riešené a zabezpečené.

- 1 **chýba koncepcia riešenia zelene a zelených plôch** (chýba v rámci územného plánu, alebo je riešená len formálne, chýba generel zelene, inventarizácia a zhodnotenie súčasného stavu, návrh plôch pre náhradné výsadby za povolené výrubys...)
 - výsledkom sú nové úpravy pôvodných verejných priestorov a ulíc alebo nové štruktúry a časti obce bez zelene alebo s nevhodne riešenými plochami pre zeleň, nové výsadby na nevhodných plochách dlhodobu neudržateľnosť s postupným zánikom
- 2 **nové projekty a revitalizácie pôvodných plôch** sú z hľadiska zelene riešené neprofesionálne a bez účasti autorizovaného krajinného architekta a iných odborných profesií a bez účasti verejnosti
 - výsledkom sú veľkoplošné dláždené plochy, univerzálne, schematické a neinvenčné riešenia s katalógovými prvkami a mobiliárom, nekvalitné materiály, nevhodné tvarové prvky, riešenia nešetrné k životnému prostrediu
- 3 **chýba alebo je nedostatočná legislatíva na ochranu životného prostredia** (VZN obce)
 - výsledkom sú svojvoľné výrubys jestvujúcich drevín a nevhodné zásahy do zelene (rezy korún), nové výsadby nevhodných druhov na nevhodných lokalitách, nedostatočná ochrana spodných a povrchových vôd, ovzdušia, nevhodné nakladanie s odpadom ...

- 4 **absencia odborníka pre ochranu a tvorbu životného prostredia** v rámci obecného úradu, spoločného úradu alebo ako externý poradca či konzultant
 - výsledkom sú nekompetentné rozhodnutia a povoľovania stavieb a zásahov poškodzujúcich životné prostredie
- 5 **nedostatočné uplatňovanie kompetencií samospráv** pri porušeníach platnej legislatívy v oblasti životného prostredia
 - výsledkom je nedodržiavanie zákonom stanovených podmienok a povinností, čím často dochádza k poškodzovaniu jednotlivých zložiek životného prostredia (nepovolené výruby, čierne skládky, pálenie porastov a odpadu, vypúšťanie žump, nevhodné chovy zvierat...)
- 6 **chýba osвета v oblasti ochrany životného prostredia** pre predstaviteľov samospráv ale i pre občanov
 - výsledkom je neznalosť legislatívy a dôsledky jej nedodržania, poškodzovanie životného prostredia a dopad na kvalitu života a zdravia občanov
- 7 **nízky záujem verejnosti** na riešenie spoločných problémov v oblasti ochrany a tvorby životného prostredia a neochota spolupodieľať sa na riešení týchto problémov
 - výsledkom je nevnímanie si porušovania zákonov občanmi a obce, malá alebo žiadna spätná väzba občanov na rozhodnutia a konania samospráv
- 8 **nedostatočne využitý miestny odborný potenciál** malou alebo žiadnou spoluprácou s miestnymi záujmovými združeniami, občianskymi a neformálnymi združeniami, miestnymi odborníkmi, školami...
 - výsledkom je malá alebo len formálna spolupráca obce s aktívnymi občanmi (záhradkári, poľovníci, ochrancovia prírody) a najmä deťmi pri plánovaní ale i realizovaní aktivít
- 9 **nedostatok financií** a riešenie iných problémov pred riešením ochrany a tvorby životného prostredia zo strany samospráv
 - výsledkom sú nové nákladné investície do objektov, areálov, komunikácií a pod. bez využitia zelene alebo s nevhodnými dodatočnými riešeniami

Na základe uvedených problémov možno konštatovať, že doposiaľ samosprávy nemajú vypracované koncepčné dokumenty na ochranu a tvorbu životného prostredia, nedostatočne využívajú svoje kompetencie a prenesený výkon štátnej správy v oblasti ochrany prírody a krajiny a nevyužívajú odborný potenciál externých poradcov a miestnych odborníkov a združení. Rovnako problematické je profesionálne zvládnutie nových návrhov a revitalizácií jestvujúcich plôch a porastov v obci. Viac ako 20 rokov existencie samospráv bez direktívnych zasahovaní do rozhodovania a možnosti demokratického riadenia rozvoja obcí viditeľne diferencujú obce podľa dosiahnutých výsledkov. Obce zaznamenali dynamické zmeny, čomu prispeli aj celospoločenské udalosti a vplyv globalizácie. Žiaľ nízka úroveň kvality životného prostredia a najmä verejnej zelene a verejných priestorov sa stáva spoločným znakom mnohých obcí. V ďalších kapitolách sa pokúsime na základe konkrétnych príkladov upozorniť na niektoré negatívne javy a tiež poukázať na vhodné a inšpiratívne realizácie. Tie majú slúžiť ako vhodné alternatívy, nie predlohy na opakovanie. Každá plocha a obec je špecifická a originálna. Pokúsme sa preto zachovať tieto hodnoty vidieka aj pre budúcnosť bez necitlivých a nevhodných zásahov neprofesionálnymi, nekvalitnými a unifikovanými riešeniami.

1

Legislatíva v ochrane a tvorbe životného prostredia v obci

Kompetencie obcí

Obec ako samosprávny subjekt disponuje množstvom nástrojov, ktorými môže priamo i nepriamo ovplyvňovať koncepciu tvorby a ochrany životného prostredia, kvality verejnej zelene, či už z hľadiska kvantity, manažmentu údržby alebo udržateľnosti. Okrem rozsahu povinností a kompetencií vyplývajúcich zo zákona 543/2002 Z.z. o ochrane a tvorbe životného prostredia, môže obec využívať iné čiastkové koncepčné materiály, po ktorých obstaraní je možné výrazne sprehľadniť, zjednodušiť a najmä i finančne zefektívniť manažment v oblasti tvorby a ochrany životného prostredia:

1. Miestny územný systém ekologickej stability – MÚSES

Územný systém ekologickej stability je celopriestorová štruktúra navzájom prepojených ekosystémov, ich zložiek a prvkov, ktorá zabezpečuje rozmanitosť podmienok a foriem života v krajine. Základ tohto systému predstavujú biocentrá, biokoridory a interakčné prvky nadregionálneho, regionálneho a miestneho významu. Na úrovni obce sa vypracováva dokumentácia ÚSES miestnej úrovne, teda tzv. Miestny územný systém ekologickej stability – MÚSES (pozn. označovaný tiež ako lokálny územný systém ekologickej stability). Miestny ÚSES (MÚSES) obstaráva a schvaľuje obec, vyhotovuje ho odborne spôsobilá osoba. Zoznam odborne spôsobilých osôb na vypracovávanie dokumentácie ochrany prírody a krajiny je uvedený na internetovej stránke MŽP SR.

2. Dokument starostlivosti o dreviny

Dokument starostlivosti o dreviny patrí k dokumentácii ochrany prírody a krajiny. Je východiskovým dokumentom na zabezpečovanie starostlivosti o dreviny v katastrálnom území obce. Obstaráva a schvaľuje ho obec a vyhotovuje ho odborne spôsobilá osoba. Dokument starostlivosti o dreviny poskytuje prehľad o rozmiestnení, kvalite a ekologickom, krajinotvornom, estetickom a kultúrno-historickom význame drevín v katastrálnom území obce a je podkladom na zabezpečenie starostlivosti o dreviny, rozhodovanie orgánov ochrany prírody a pri uplatňovaní náhradnej výsadby za vyrúbané dreviny.

Výrez komplexného výkresu dokumentácie MÚSES vybranej obce

3. Územný generálny plán zelene – generel zelene

Generel zelene bilancuje jestvujúce plochy zelene, najmä plochy zelene v zastavanom území a v správe obce (mesta), zhodnocuje stav funkčného využitia a priestorového pôsobenia a jej kvalitu, resp. mieru poškodenia plôch zelene. Bilancuje kvantitatívne charakteristiky mestskej (obecnej) zelene, najmä výmery a kapacity plôch v zastavanom území. Hodnotí potenciálne možnosti ďalšieho rozvoja jednotlivých druhov zelene v zastavanom území. Generel zelene je doplnený základnými podkladmi o intenzitných triedach údržby zelene ako pomôcky k riadeniu údržby zelene. Predmetom generelu je mestská (obecná) zeleň.

UŽITOČNÉ PRÁVNE NORMY:

- zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov
- vyhláška č. 24/2003 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z.
- Vyhláška č. 579/2008 MŽP ktorou sa mení vyhláška č. 24/2003 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny v znení neskorších predpisov.

STN v oblasti zakladania a údržby zelene

V praxi sa pri tvorbe a údržbe verejných priestranstiev často stretávame s rôznou úrovňou prevedených prác nielen stavebných, ale aj pri zakladaní a údržbe verejnej zelene. K tomu, aby sme vedeli posúdiť správnosť pracovných postupov, kvalitu a vhodnosť použitých materiálov, celkovú kvalitu výsledného diela, slúžia technické normy.

Čo sú technické normy

- sú dokumentované dohody
- sú súborom pravidiel, pokynov, smerníc
- zaisťujú, aby materiály, výrobky, postupy a služby vyhovovali danému účelu

K čomu slúžia

- slúžia ako referenčná úroveň na porovnanie stupňa kvality výrobku alebo služby
- podporujú vzťah medzi akosťou a cenou
- sú nástrojom konkurenčného boja (pri niektorých zákazkách je dodržiavanie príslušných noriem podmienkou účasti v súťaži)

Platnosť a záväznosť

- platnosť neznamená automaticky záväznosť noriem
- záväznosť musí byť vyhlásená vyšším právnym predpisom (zákomom, vyhláškou, nariadením vlády a pod.) alebo dohodnutá medzi zmluvnými partnermi napr. dodávateľ a odberateľ rastlinného materiálu na výsadbu, zhotoviteľ a zadávateľ

sadovníckych úprav sa v zmluve dohodnú na dodržiavaní príslušných noriem

- v prípade riešenia sporov a reklamácií je súlad s normou možné právne vymáhať

Zapamätajme si:

- zákony , vyhlášky, nariadenia vlády sú záväzné
- normy sú nezáväzné, sú kvalifikovaným odporúčaním, nie príkazom, používanie je dobrovoľné, ale všestranne výhodné, v prípade, že sa zmluvní partneri dohodnú na dodržiavaní príslušných noriem, je súlad s normami záväzný a právne vymožiteľný

Normy v SR

- Celoštátne platné sú STN (Slovenské technické normy) preverené štátnou organizáciou t.j. Slovenským ústavom technickej normalizácie
- Sú to normy prevzaté z pôvodných ČSN, nové normy, prevzaté zahraničné normy (napr. DIN) a tiež európske normy STN EN a medzinárodné normy (napr. ISO)
- Predaj noriem zabezpečuje Slovenský ústav technickej normalizácie: Karloveská 63, P.O. Box 246, 840 00 Bratislava 4 www.sutn.sk, Slovenské technické normy STN sú k dispozícii v tlačenej alebo elektronickej podobe.

Normy používané v sadovníckej praxi

- STN 83 7015 Práca s pôdou
- STN 83 7016 Rastliny a ich výsadba
- STN 83 7017 Trávniky a ich zakladanie
- STN 83 7018 Technicko –biologické spôsoby stabilizácie terénu
- STN 83 7019 Rozvojová a udržiavacia starostlivosť o vegetačné plochy
- STN 83 7010 Ošetrovanie, udržiavanie a ochrana stromovej vegetácie
- Škôlkarská norma (ČSN 464902)

STN 83 7015 Práca s pôdou

Platí pre všetky práce s pôdou pri zakladaní, starostlivosti o výsadby rastlín, zakladaní trávnikov, stabilizácii terénu, pri rozvojovej a udržiavacej starostlivosti o vegetačné plochy. Vymedzuje základné termíny, zaoberá sa hodnotením pôd, skupinami pôd pre vegetačno technické účely. Normuje požiadavky na pôdy, materiály a látky pre zlepšovanie pôd, hnojivá, substráty a ďalšie materiály. Technologicky rieši prípravu vegetačných plôch, ošetrovanie rastlín, odstraňovanie nežiaducich materiálov, výmenu pôdy, zhrnutie a ukladanie pôdy, vegetačné vrstvy pre založenie výsadiieb.

Vrchná vrstva pôdy má byť vhodná pre plánovanú vegetáciu a spôsob jej využitia. Nesmie obsahovať žiadne cudzie látky, žiadne časti vytrvalých rastlín, ktoré by obmedzovali určené využitie.. Napojenie na okolné plochy musí byť plynulé. Je nutné odstrániť stavebný odpad, kamene o priemere väčšom ako 5 cm a ťažko tlejúce časti rastlín.

STN 83 7016 Rastliny a ich výsadba

Norma Rastliny a ich výsadba platí pre rastliny a ich výsadbu pri úpravách krajiny. Stanovuje požiadavky na dodávané rastliny a materiály pre výsadbu, rieši výsadbu rastlín ako je napr. veľkosť jám, úprava koreňov a koruny pred výsadbou, postup výsadby, hĺbku výsadby, kotvenie. Norma upravuje postup prác pri dokončovaní výsadiieb a práce zahrnuté do dokončovacej starostlivosti do doby prevzatia výsadiieb objednávateľom.

Na obrázku vľavo je príklad nesprávnej výsadby stromu - nebol prevedený výchovný rez koruny, v korune chýba terminál, na kmeni sú pahýle po nesprávne odrezaných výhonoch, kmeň je krivý, na kmeni sú rany po mechanickom poškodení, koly neplnia svoj účel. Vpravo – príklad správne prevedenej výsadby stromu.

STN 83 7017 Trávniky a ich zakladanie

Norma platí pre zakladanie trávnikov výsevom alebo s použitím predpestovaných trávnikov, trávnej mačiny a segmentov vegetácie. Špecifikuje termíny, rozlišuje kategórie trávnikov, oblasti použitia, vlastnosti a nároky na starostlivosť. Určuje požiadavky na osivá, predpestované trávniky, trávnu mačinu a segmenty vegetácie. Upravuje technológie zakladania trávnikov a dokončovacej starostlivosti. Určuje, za akých podmienok je trávnik spôsobilý k prevzatíu

Trávnik je spôsobilý k prevzatíu, keď výsevom založený trávnik tvorí vyrovnaný porast, ktorý v pokosenom stave vykazuje pokryvnosť pôdy 75 % rastlinami požadovaného trávneho osiva. Posledné pokosenie musí byť prevedené najneskôr týždeň pred prevzatím.

STN 83 7018 Technicko –biologické spôsoby stabilizácie terénu

Norma platí pre stabilizačné konštrukcie pri úprave krajiny za použitia osív, rastlín, živých častí rastlín a neživých materiálov k zabráneniu, prípadne obmedzení erózie, zosuvov pôdy a padaniu kameňov. Vymedzuje odborné termíny, zaoberá sa posudzovaním a vyhodnocovaním podmienok stanovišťa, výberom vhodnej konštrukcie. Normuje požiadavky na osiva, rastliny, živé časti rastlín, živé stavebné prvky, ďalšie materiály a stavebné prvky. Uvádza technológie

stabilizovania výševom, výsadbami, konštrukciami s rastlinami a živými časťami rastlín, konštrukciami z neživých materiálov a stavebných prvkov, kombinovanými konštrukciami.

Príklady stabilizácie terénu konštrukciami z neživých materiálov a stavebných prvkov, kombinovanými konštrukciami z neživých materiálov s rastlinami

STN 83 7019 Rozvojová a udržiavacia starostlivosť o vegetačné plochy

Norma platí pre rozvojovú a udržiavacu starostlivosť o vegetačné plochy. Stanovuje požiadavky na materiály, normuje technologické kroky prác vo výsadbách rastlín, trávnikoch a plôch lúčneho charakteru. Obsahuje tabuľky na hnojenie výsadiel rastlín, hnojenie a kosenie trávnikov. Uvádza pracovné operácie vo výsadbách, ktoré sa robia za účelom dosiahnutia ujatia rastlín a ich ďalšieho rastu a vývoja. Ide predovšetkým o kyprenie pôdy, odstraňovanie zvyškov rastlín, hnojenie, hrabanie lístia, rez rastlín, mulčovanie, zavlažovanie, ochrana pred mrazom a pod.

Nesprávne vykonaný rez je klasifikovaný ako poškodenie stromu a je v zmysle zákona o ochrane prírody a krajiny protiprávnym konaním.

STN 83 7010 Ošetrovanie, udržiavanie a ochrana stromovej vegetácie, Škôlkarská norma

Je známa pod označením ČSN 464902 Nie je štátom uznaná, ale ide o tzv. odborovú normu. Používame ju pri hodnotení kvality rastlinného materiálu. Uvádza spôsoby označovania veľkostných parametrov, spôsoby hodnotenia kvality podľa kmeňa, koruny, koreňového systému stromov a krov. Kvalitný výsadbový materiál je jedným z predpokladov úspešnej výsadby. Veľkosť, kvalita a vlastnosti musia zodpovedať požiadavkám normy.

Územné plánovanie a jeho význam pre obec

Územný plán je najdôležitejším koncepčným a regulačným nástrojom, akým obec disponuje. Prostredníctvom územného plánu obec presadzuje verejný záujem v prospech svojich obyvateľov. Reálne a odborne spracovaný územný plán je základným predpokladom pre harmonický, udržateľný rozvoj obce vo všetkých aspektoch jej každodenného života. Pri tvorbe územného plánu obstarávateľ a spracovateľ okrem rozvojových stratégií zohľadňujú i miestne danosti na báze prieskumov a rozborov územia. V rámci územno-plánovacieho procesu je možná i aktívna účasť verejnosti – občanov obce, nakoľko spracovanie územného plánu v jednotlivých jeho úrovniach, resp. všetky zmeny územného plánu podliehajú verejnému pripomienkovaniu.

Územným plánovaním sa sústavne a komplexne rieši priestorové usporiadanie a funkčné využívanie územia, určujú sa jeho zásady, navrhuje sa vecná a časová koordinácia činností ovplyvňujúcich životné prostredie, ekologickú stabilitu, kultúrno – historické hodnoty územia, územný rozvoj a tvorbu krajiny v súlade s princípmi trvalo udržateľného rozvoja. Cieľom územného plánovania je prostredníctvom sústavného a komplexného riešenia priestorového usporiadania územia a funkčného využitia územia vytvárať predpoklady trvalo udržateľného rozvoja. Územným plánovaním sa vo verejnom záujme určuje hospodárne využitie zastavaného územia a chráni nezastavané územie.

Základnými nástrojmi územného plánovania sú územné plány rôznych stupňov, najčastejšie **územné plány obcí, zón a samozrejme územné plány regiónov**. V súčasnosti je potrebné udržiavať v území poriadok a jasné pravidlá, jednak preto, aby bol rozvoj spravodlivý a vyvážený, a tiež preto, aby práva vlastníkov nehnuteľností neboli ohrozené náhodnými a meniacimi sa rozhodnutiami. V demokratickej spoločnosti má územné plánovanie predovšetkým regulačnú úlohu.

Územný plán obsahuje a poskytuje dôležité **informácie pre všetkých aktérov investične vstupujúcich do územia**. Týmito aktérmi sú prevažne individuálni stavebníci a súkromný sektor avšak napríklad v oblasti dopravnej infraštruktúry je najvýznamnejším investorom regionálna samospráva a štát.

Záväznými časťami územného plánu obce sú regulatívy funkčného využívania územia a zásady usporiadania územia, hranice zastavaného územia, zásady a regulatívy ochrany a tvorby prírodného a kultúrneho dedičstva, usporiadanie verejného dopravného a technického vybave-

Príklad: priestorovo-funkčný normatív v zastavanom území obce v zmysle ÚP

nia územia. Územný plán obce je záväzný pre obstaranie a schválenie a územného plánu zóny, pre územné rozhodovanie a je podmienkou pre poskytnutie prostriedkov verejných rozpočtov na uskutočnenie zmien v území obce.

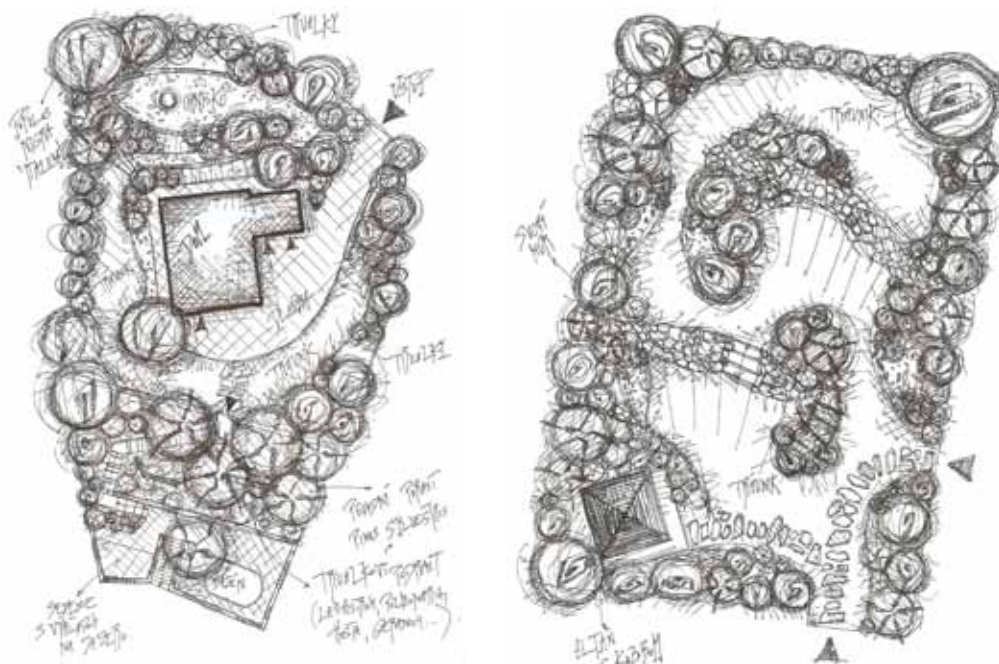
UŽITOČNÉ PRÁVNE NORMY:

- Zákon 50/1976 Z.z. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (tzv. stavebný zákon)
- Vyhláška MŽP SR 453/2000, ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia stavebného zákona
- Vyhláška MŽP SR 532/2002, ktorou sa ustanovujú podrobnosti o všeobecných technických požiadavkách na výstavbu a o všeobecných technických požiadavkách na stavby užívané osobami s obmedzenou schopnosťou pohybu a orientácie

Stupne projektovej dokumentácie

1 Architektonická štúdia - účel dokumentácie

Architektonický návrh (architektonická štúdia) je prvotným premietnutím zámeru klienta do konkrétnej priestorovej podoby. Dáva klientovi predstavu o možnom konkrétnom urbanistickom, architektonicko-výtvarnom, dispozično-prevádzkovom, interiérovom, exteriérovom, konštrukčnom a materiálovom riešení budúcej stavby, ako aj o jej základných ekonomických parametroch. Slúži ako podklad na ďalšie strategické rozhodovanie klienta a na predbežné rokovania so zainteresovanými orgánmi a s inými osobami, prípadne s partnermi. V rámci prípravnej fázy má klient možnosť získať viacero návrhov, z ktorých si môže vybrať optimálne riešenie. Nástrojom na to je vyhlásenie architektonickej súťaže, priame zadanie návrhov viacerým architektom, alebo vypracovanie variantných riešení jedným architektom.

Príklady ideových štúdií riešenia priestoru záhrad vidieckeho sídla

2 Dokumentácia pre územné konanie - účel dokumentácie

V územnom rozhodnutí stavebný úrad vymedzí územie na navrhovaný účel a určí podmienky, ktorými sa zabezpečia verejné záujmy v území, najmä súlad s cieľmi a zámermi územného plánovania, vecná a časová koordinácia jednotlivých stavieb a iných opatrení v území a starostlivosť o životné prostredie vrátane architektonických a urbanistických hodnôt v území a rozhodne o záväzných stanoviskách dotknutých orgánov a o námietkach účastníkov konania. Dokumentácia potrebná na územné rozhodnutie musí poskytnúť dostatočný podklad na rozhodnutie príslušných orgánov, najmä na posúdenie uvedených podmienok, vrátane jednoznačného polohopisného a výškového osadenia navrhovanej stavby v území s vyznačením väzieb na okolie.

3 Dokumentácia pre stavebné konanie - účel dokumentácie

Účelom dokumentácie stavby na stavebné konanie je poskytnúť dostatočný podklad na posúdenie navrhovanej stavby a jej súladu s podmienkami územného rozhodnutia. V stavebnom konaní stavebný úrad preskúma najmä, či dokumentácia spĺňa zastavovacie podmienky určené územným plánom zóny alebo územným rozhodnutím a požiadavky týkajúce sa verejných záujmov, predovšetkým ochrany životného prostredia, ochrany zdravia a života ľudí, a či zodpovedá základným požiadavkám na stavby a všeobecným technickým požiadavkám na výstavbu. Projekt stavby potrebný na stavebné povolenie musí poskytnúť jednoznačnú urbanistickú, architektonicko-výtvarnú, priestorovú, dispozično-prevádzkovú, konštrukčnú a materiálovú charakteristiku stavby na posúdenie uvedených požiadaviek.

4 Dokumentácia pre uskutočňovanie stavby - účel dokumentácie

Účelom projektu stavby na uskutočňovanie stavby je rozpracovať stavebným úradom overenú projektovú dokumentáciu na stavebné povolenie do takej podrobnosti, aby poskytovala dostatočný podklad na prípravu a uskutočňovanie stavby (najmä na kalkuláciu nákladov, na uzavretie zmlúv na realizačné fázy, na prípravu jednotlivých zhotoviteľov). Projekt stavby na uskutočňovanie stavby spolu s geodetickou dokumentáciou (vytýčenie priestorovej polohy stavby) a výrobnou (dielenskou) dokumentáciou najmä jednotlivých zhotoviteľov častí pomocnej stavebnej výroby (napr. vodné prvky, výtvarné diela v exteriéri, atypický mobiliár, sklenené steny, obklady a mozaiky a pod.) musí byť dostatočným podkladom na uskutočnenie a záverečné vyúčtovanie stavby.

2

Navrhovanie verejných priestorov

Verejné obecné priestory sú také priestory a urbanistické štruktúry, ktoré sú nezastavané, otvorené a prístupné všetkým občanom bez časových či iných obmedzení. Spravidla sú na verejných pozemkoch vo vlastníctve obce a slúžia verejným účelom. Od ich vzniku do súčasnosti sú určené na spoločenské, kultúrne, oddychové a rekreačné účely. Sú dôležitým miestom spoločenských obecných aktivít a stretávania sa občanov. Z urbanistického hľadiska tvoria ťažisko sídelnej štruktúry. Často tvoria priestory pred významnými budovami v obci, napríklad kostol, obecný úrad, škola, pošta, obchod, zdravotné stredisko a pod. Z hľadiska identity obce predstavujú najdôležitejšie identifikačné prvky s kostolom. Z hľadiska obecnej zelene ide o väčšie či menšie parkovo upravené plochy, spevnené plochy vrátane komunikácií, parky, plochy lemujúce vodné prvky a verejne prístupné plochy pre rekreáciu a šport bez oplotení. Okrem námestí, čo v obci predstavujú centrálné verejné plochy a priestory pred významnými budovami, sú to uličné priestory a spomenuté parky a plochy pre rekreáciu a šport.

Centrálné verejné priestory

Dnes väčšina obcí prechádza procesom revitalizácie verejných plôch, alebo sú tieto plochy po nedávnej revitalizácii. Mnohokrát finančne náročné investície podporujú európske fondy a štátne dotácie. Tieto masové prestavby obcí so sebou prinášajú mnoho diskutabilných a negatívnych realizácií. Chyby a nevhodné postupy pri ich realizovaní môžeme stručne zhrnúť do nasledovných bodov.

Širšie vzťahy územia - nové realizácie nezodpovedajú charakteru okolitej štruktúry obce a s okolitými priestormi sú spojené len formálne a komunikáciami. Pôvodné prvky sú negované, likvidované alebo premiestnené. Vysádzané sú nevhodné druhy zelene nových tvarov, veľkostí a potláčajú tradície, typické a krajové odrody. Výsledným dojemom je cudzorodý prvok v štruktúre obce, s ktorou kontrastuje a potláča ju.

Odporúčame dodržať jestvujúcu urbanistickú štruktúru, celkový prejav musí byť harmonický s okolím, nutné je rešpektovať logické a zaužívané komunikačné a prevádzkové vzťahy, najmä jestvujúce dominanty (objekty, porasty, priehľady)

Príklad súžitia originálneho s pôvodnou štruktúrou a agresívnej výstavby voči pôvodnému prvku

Filozofia a myšlienka riešenia – základnou filozofiou je pokora k jestvujúcim hodnotám a nové požiadavky a prvky navrhnuť v súlade s jestvujúcim charakterom územia. Súčasné materiály a výrazové prostriedky nestavať do protikladu s tradičnými, ale tvoriť harmonickú jednotu pôvodného s novým. Každá plocha nesie v sebe odraz histórie, názorov a životného štýlu občanov, ktorým slúžila a slúži podnes. Nové myšlienky zobrazené v kompozícii a celkovom riešení musia vychádzať z daného prostredia a požiadaviek. Mnoho nových priestorov je bez myšlienky, nevychádza z miestnych špecifík a napodobuje mestské prostredie. Plochy sú schematické, neosobné prevláda technické riešenie s opakovanými typizovanými prvkami.

Odporúčame využiť inšpirácie miestnych špecifík a histórie, miestne architektonické výrazové prostriedky, zapojiť verejnosť do hľadania vhodného návrhu. Nevytvárať pseudo historické prvky, ale kombinovať súčasné a pôvodné do jedného harmonického celku.

Centrálne plochy bez myšlienky a využitia, šablónovite opakované - diktát projektantov stavebných firiem

Komplexnosť a účelnosť je dosiahnutá, ak priestor je navrhnutý a realizovaný ako jedno dielo, všetky prvky a materiály tvoria jednotný a logický celok v súlade s filozofiou a myšlienkou návrhu. Riešenie odráža skutočné požiadavky a predstavy verejnosti.. Všetky dotknuté profesie sú koordinované, na návrhu spolupracovali krajinný a stavebný architekt, inžinierske profesie, prípadne umelec a iní. Dielo poskytne vhodné podmienky na organizovanie plánovaných aktivít obce.

Odporúčame vytvoriť tým dotknutých profesií a subdodávateľov, aby jednotlivé časti projektu a následne stavby boli v celkovom súlade. Jednotlivé prvky ako je malá architektúra, zeleň, mobiliár, umelecké diela a pod. boli navrhnuté a realizované v celku, nie dodatočným dopĺňovaním podľa najnižšej ceny či akciových zliav a podobne.

Použitie vhodných materiálov stavebných alebo zelene podľa schváleného projektu je ďalšou podmienkou dobrej realizácie. Zabezpečí dlhodobú životnosť stavby a jej častí a prvkov, zníži náklady na údržbu. Použitie vhodných druhov drevín a kvetín vo výsadbách je detailne uvedené v kapitole Tvorba a ochrana zelene v obci.

Odporúčame uprednostniť kvalitné a trváce materiály miesto lacnejších napodobení. Týka sa to najmä betónových dlažieb a prefabrikátov, ktoré sú rôznej kvality, tiež náhrady kovov za plasty a podobne. Rovnako je dôležité kontrolovanie realizačných prác stavebným a autor-ským dozorom, lebo nekvalitná realizácia môže znehodnotiť pôvodný návrh a konečný efekt investície. Často dochádza k zámenám materiálov a prvkov na základe ceny, čo v konečnom dôsledku môže predražiť a skomplikovať následnú údržbu. Menej kvalitné povrchy potom treba opravovať a zložito udržiavať. Rastlinný materiál nižšej kvality má problém s uchytením sa na novom stanovišti a vyžaduje zvýšenú starostlivosť, prípadne dosadby za uhynuté jedince. Podobne nekvalitný mobiliár je terčom vandalizmu a rýchleho opotrebovania.

Vhodné riešenia centrálnych plôch v rôznych podmienkach od súčasného po historické prostredie

Interpretácia miestneho dedičstva je forma, ako upozorniť a vyzdvihnúť miestnu zaujímavosť alebo informáciu, ktorá je natoľko hodnotná, že stojí za zverejnenie a upozornenie domácim a návštevníkom obce. Okrem historických udalostí, osobností, objektov sú predmetom týchto informácií aj prírodné a miestne špecifiká. Vhodne zvolená interpretácia okrem faktickej stránky slúži ako miestny inšpiračný zdroj pre výtvarné a architektonické prvky v priestore. Obohacuje verejné priestory o atraktívne prvky v obci, podporuje hrdosť miestnych občanov a cestovný ruch a vidiecky turizmus.

Slnečné hodiny – spomienka na Dobšinského, konská železnička a archeologické nálezy z praveku

Parkovo upravené plochy v obci

Patria k nim okolia a nástupné plochy významných objektov, oddychové a rekreačné plochy, okolia vodných prvkov. Na rozdiel od predošlých plôch majú rôzny charakter v závislosti od umiestnenia v obci. Podporujú a dotvárajú objekt, ktorý obklopujú, alebo vytvárajú priestor na

trávenie voľného času. Špecifické postavenie majú plochy sakrálnych objektov. Tiež sú vhodné na stretávanie občanov a spoločenské aktivity.

Odporúčame rovnaké pravidlá ich revitalizácií ako u centrálnych plôch.

Nevhodná výsadba tují pri potoku; Originálna a kvalitná úprava brehov potoka a okolia kultúrneho domu

Parky (verejné, historické)

Objekty historických parkov predstavujú v obci dôležitú hodnotu jedinečného kultúrneho a historického dedičstva spojeného s prírodným prostredím. Dnes pri vysokom úbytku prírodných areálov nahrádzajú prirodzené prírodné prostredie a tvoria náhradné biotopy pre život flóry a fauny. Spolu s kaštieľmi a kúriami vytvárali jednotný a harmonický celok nekonfliktne osadený do prírodného prostredia. V priestoroch parkov sa často odohrával kultúrny a spoločenský život. Niektoré aktivity boli základom cestovného ruchu a zviditeľnenia obce a majiteľa v medzinárodnom kontexte, a to už pred viac ako 100 rokmi. Medzinárodný kontext vyplýva aj zo skutočnosti, že mnohé objekty mali majiteľov vlastniacich podobné parky aj v iných štátoch Európy a autormi sú významní európski záhradní architekti. Obdobie po roku 1945 znamená pre väčšinu z nich postupnú degradáciu až zánik. Parky sú rozparcelované pre výstavbu, v lepšom prípade sa stávajú ihriskami alebo areálmi škôl či iných zariadení. Našťastie máme aj príklady zachovalých parkov. Nečinnosťou prichádza obec o nevyčísliteľné hodnoty, ktoré nie je možné nahradiť ani nanovo vybudovať. Treba si uvedomiť, že v parkoch je skrytý veľký potenciál pre rozvoj cestovného ruchu, rovnako pre rozvoj kultúrneho a spoločenského života v obci.

Odporúčania - najväčšie problémy parkov predstavujú náletové dreviny, ktoré pohlcujú pôvodné porasty a likvidujú kompozíciu porastov a voľných plôch s priehľadmi. Zásahom do porastov však musí predchádzať dôkladná analýza drevín s hodnotením ich zdravotného stavu. Tiež mnohé staré stromy bez údržby často ohrozujú okolité porasty a návštevníkov. Rovnako nové výsadby možno vysádzať len na základe projektu oprávnenej osoby. Pri vhodných a odborných návrhoch je

Historické parky v obci slúžia pre oddych, rekreáciu, kultúrne a spoločenské akcie a environment. výchovu

možné aplikovať do parkov nové aktivity a atrakcie bez negatívneho dopadu na historickú pamiatku. Táto aplikácia nových prvkov do historického prostredia dosiahne záujem širšieho spektra návštevníkov a predlžuje sezónnosť. Je samozrejmé, že každý nový prvok musí vychádzať zo špecifika historického prostredia, s ktorým musí harmonizovať a nie negovať alebo znižovať jeho kvalitu. To isté platí pre rekonštrukcie komunikácií, ich povrch a nový mobiliár.

Uličné priestory v obci

19

Tradične boli lemované stromoradiami okrasných a ovocných stromov, častou vizitkou boli výsadby kvetinových záhonov letničiek a trvaliek. Vzťah obyvateľov k vlastnému prostrediu dokresľovali výsadby na priedomí, plochách verejných, ale bezprostredne spätých s predzáhradkou. Údržba týchto plôch bola samozrejmosťou. Postupným starnutím stromoradií prišlo k výrubom, ktoré neboli dosádzané alebo nahradzované novými, často nevhodnými druhmi. Jednotný charakter porastov sa rozpadol a zmiešané porasty boli nepeknné. Dodnes vidieť nekonceptnosť a neodbornosť pri rekonštrukciách a nových výsadbách stromoradií. Samostatným problémom je rozširovanie ciest na úkor plôch zelene a nové inžinierske siete vylučujúce stromoradia. Mnoho ulíc zostalo po ich rekonštrukcii bez zelene.

Odporúčame využiť pri nových výsadbách široký sortiment alejových stromov prispôbených veľkosťami a tvarmi koruny rôznym priestorovým možnostiam. Vhodne zvolené druhy stromov sú tiež prispôbené podmienkam rastu v spevnených plochách. Neodporúčame cudzorodé a najmä ihličnaté dreviny (tuje), ale stromy pôvodných druhov – sortiment s charakteristikami jednotlivých druhov je uvedený v kapitole Tvorba a ochrana zelene v obci. Vhodné sú tiež kombinované výsadby kríkov a kvetinových záhonov, samozrejme v rozsahu, aký je reálne udržiavať v požadovanej kvalite. Mobilné nádoby, zeleň na konštrukciách a stĺpoch verejného osvetlenia je nutné zvážiť, aby ich realizácia nemenila pôvodný vidiecky charakter prostredia.

Zeleň komunikácií - vhodné kombinácie stromoradií so záhonmi kríkov a trvaliek a trvalky na priedomí

Odlíšne prístupy návrhu nových obytných štvrtí so systémom ulíc 1. – zachovaná intimita bývania, plochy pre zeleň, štruktúra prispôbená terénu a prostrediu 2. komerčný návrh bez akejkoľvek návaznosti na terén a prostredie, hraničné minimalizovanie plôch a ciest, jediný cieľ je predaj čo najviac stavebných parciel.

Vyhradené areály v obci

Pod pojmom vyhradená zeleň sa v sadovníckej a urbanistickej praxi označujú areály, ohraňované plochy, ktoré sú prístupné len určitej vymedzenej skupine ľudí alebo sú sprístupnené v určitom časovom vymedzení. Patria sem areály škôl, úradov, ústavov, priestory športových zariadení, nemocníc a sanatórií, botanické a zoologické záhrady, plochy priemyselných a poľnohospodárskych areálov, zeleň pohrebísk.

Školské areály

Osobnosť človeka sa formuje predovšetkým v detstve, čo znamená, že i škola zohráva veľmi dôležitú úlohu popri rodine a domácom prostredí. V tomto období sa začínajú utvárať charakteristické rysy dieťaťa a jeho morálne hodnoty. Hlavnou náplňou pobytu detí v školskom zariadení je predovšetkým všeobecné vzdelávanie a harmonický rozvoj duševných vlastností a zručností, ale aj spoznávanie svojej osobnosti a interakcia v kolektíve.

Do kategórie školských areálov patria:

- záhrady jaslí a materských škôl;
- školské záhrady pri základných školách;
- záhrady pri stredných a odborných školách a učilištiach;
- záhrady internátov, stredoškolských, vysokoškolských a iných pedagogických objektov.

Čím je ľudský organizmus mladší, tým skôr získava návyky – kladné ale aj záporné. Preto je nevyhnutné pri tvorbe areálov základných škôl uplatňovať okrem funkčných aj estetické hľadiská. Školská záhrada dáva žiakom teoretické i praktické vzdelanie. Mnoho poznatkov, ktoré sú teoreticky naučené sa dajú prakticky overiť a vyskúšať práve v školskej záhrade, čo je predpokladom pochopenia podstaty javov a prírodných procesov, ale aj vytvorenia hlbšej pamäťovej stopy.

Priestor areálu školy by mal byť zmysluplne využívaný nielen počas vyučovacieho procesu, ale mal by poskytovať aj dostatok príležitostí na pohybové hry a telesné cvičenie a tvorivosť. Multifunkčný školský areál je samozrejmosťou súčasťou vyučovacieho, poznávacieho, rekreačného a športového vybavenia každej dobrej školy. Pokiaľ okolie budovy školy neposkytuje dostatočný priestor, školský areál sa zriaďuje na inom, ale dostupnom mieste. Je to však skôr výnimka ako pravidlo.

Areál školy tvoria minimálne štyri základné časti: okrasná časť; rekreačná a športová časť; úžitková (výuková) časť; technické zázemie.

Vstupná časť - reprezentatívny priestor: Je to plocha od hlavného vstupu do areálu až k priestoru pred budovou školy. Táto časť by mala byť najviac sadovnícky upravená a mala by byť hlavne bezbariérová. Zvyčajne býva miestom pre zhromažďovanie pred otvorením školského roka, preto si vyžaduje dostatočne veľký spevnený priestor s menším počtom lavičiek. Kvôli atraktivite a jedinečnosti by mala byť doplnená o výtvarné prvky. Ak to situácia dovoľuje, umiestnime sem stojany pre bicykle.

Pôdorysná dispozícia vstupnej časti je závislá na veľkosti plochy, býva preto riešená skôr pravidelne so skupinovú a solitérnou výsadbou zelene. Vhodný je sortiment nenáročných rastlín s dekoratívnym aspektom, kompozícia by mala byť vzdušná, zaujímavá a farebná.

Rekreačná a športová časť: Rekreačno-športová časť musí vyhovovať hlavne požiadavkám pre zhromažďovanie a voľný pohyb pri prerušení vyučovacieho procesu /cez prestávky/

a pre potreby fyzických cvičení počas telesnej výchovy. Rekreačná časť pozostáva z trávinatej a spevnenej plochy, rôznych typov herných prvkov, ihrísk a mobiliáru. Je dobré, ak sú vytvorené rôznorodé priestory pre aktívny pohyb a hru, od otvorených – oslnených, až po čiastočne zatienené. Táto časť môže obsahovať aj priestor slúžiaci na vyučovanie vonku – „vonkajšiu triedu“, prípadne amfiteáter pre sezónne vystúpenia žiakov. Športová časť poskytuje priestor pre vnútorné a vonkajšie športové aktivity, vrátane skupinových a individuálnych športov /multifunkčné vnútorné a vonkajšie ihrisko, rôzne typy spevnených povrchov, bežecká dráha, prípadne iné typy ihrísk a hier podľa zamerania školy/. Akékoľvek zariadenie, herný prvok, ktoré je vonku stabilne inštalované, má byť pevné a odolné voči mechanickým zásahom a poveternostným vplyvom. Rekreačno-športový areál býva oplotený, po skončení vyučovacieho procesu môže byť sprístupnený verejnosti.

Úžitková (výuková) časť: Táto časť školskej záhrady v podstate zahŕňa každú zeleň okolo školy, pretože učenie sa a poznávanie, sa môže realizovať v celom areáli školy /ak sú umiestnené pri drevinách, kroch a bylinách ich názvy, prípadne pôvod, je vytvorená aj akási botanická záhrada/. Je to priestor pre overovanie biologických procesov, pokusov, poznávania úžitkových, liečivých či okrasných plodín a bylín. Dá sa tu dopestovať zelenina, liečivé bylinky, kvety vhodné na sušenie a následné využitie pri tvorbe kvetinových dekorácií a aranžmánov. Okrem poznávania si žiaci osvojujú aj základné návyky práce s náradím a obrábaním pôdy. Väčšinou sa úžitková záhrada rozdeľuje na tematické časti: zeleninovú časť, časť pokusných políčok, ovocný sad, časť s liečivými rastlinami, prípadne okrasnými kvetmi. Sortiment pestovaných rastlín by mal zodpovedať učebnému plánu a podmienkam oblasti, kde sa škola nachádza. Okrem vyučovania slúži táto plocha aj záujmovým prírodovedným krúžkom.

Technické zázemie: Technické zázemie tvoria priestory slúžiace na obsluhu, zásobovanie jedálne, a iných technických objektov, parkoviská a stojiská odpadkových nádob. Sú neoddeliteľnou súčasťou areálu, preto by mali byť do celkového konceptu účelne a jednotne zakomponované.

Ovocná záhrada v areáli ZŠ; Nevhodné výsadby stromov; Trieda v prírode zatiaľ bez stromov

Zeleň cintorínov

Jedným z areálov vyhradenej zelene v každej obci je cintorín. V súčasnej dobe pietna zeleň pohrebísk je častokrát vnímaná najmä zo strany občanov – nájomcov a vlastníkov hrobových miest pomerne negatívne. Strom je ten element, ktorý poškodzuje drahý pomník, znečisťuje ho počas kvitnutia, plodenia...na jeseň pri opade listov. Trend podnetov a žiadostí o výrub má z roka na rok stúpajúci charakter. Obec často podľahne tlaku verejnej mienky a prípadné podnety rieši radikálnym spôsobom, výrubom „problémových“ drevín. Pri realizácii náhradných výsadiel,

v tom lepšom prípade, kedy sa na náhradnú výsadbu nezabudne, sa uprednostňuje sortiment vždyzelených a ihličnatých drevín s nedostatočným rastovým parametrom. Z cintorínov sa vytráca pieta, identita, duch miesta, nahrádza ich pragmatizmus a účelnosť, miestami až nelogická úzkostlivosť v podobe uniformných, neestetických miest posledného odpočinku. Ak na Slovensku nájdeme pekné príklady zachovaných, naozaj dôstojných cintorínov s kvalitnou pietnou zeleňou, ide väčšinou o miesta polozabudnuté, na okraji, či mimo obce, staré pohrebiská s nízkou frekvenciou prevádzky.

Keď si položíme otázku, ako postupovať ďalej, ako zvrátiť súčasný negatívny trend „odlesňovania“ cintorínov, odpoveď leží v prehodnotení poradia priorít pri riešení každodenných problémov života obce. Zeleň cintorínov nie je iba akousi optickou kulisou medzi hrobom a cestou:

- Tvorí biocentrum – miesto pre život organizmov.
- Plní mikroklimatickú a hygienickú funkciu.
- Svojou architektonickou a estetickou funkciou dotvára ráz obce.
- Pozitívnym psychologickým pôsobením podporuje pietu cintorína.

Pri rekonštrukcii cintorína v obci, resp. pri výbere miesta a tvorbe nového cintorína je preto nutné chápať pietnu zeleň cintorína ako jednu z nosných základných podmienok riešenia v zadaní pre architekta a krajinného architekta. Bez kvalitného riešenia zelene sa nedosiahneme cieľ vytvoriť dôstojné miesto posledného odpočinku.

Kvalitné riešenie má taktiež veľký vplyv na následnú prevádzku a údržbu zariadenia. Ak sa podcení tento aspekt návrhu, pravidelné kosby trávnikov, rezy živých plotov, vyhrabávanie listov, ale aj manipulácia s odpadom, zásobovanie vodou, bezpečnosť v podobe prítomnosti verejného osvetlenia a mnohé ďalšie detaily neúmerne zaťažia obecný rozpočet a taktiež zvýšia nároky na vklad ľudskej práce.

Dva odlišné prístupy k realizácii cintorína – citlivý s možnosťou dotvorenia užívateľmi a necitlivý k prostrediu a miestu s duchovným odkazom.

Výsadby na rozšírenej ploche cintorína a historická časť cintorína s neopakovateľnou atmosférou

Zeleň priemyselných a hospodárskych areálov

Areály pôvodných JRD a miestnych podnikov sú v súčasnosti často so zmenenou funkciou, či už hospodárskeho významu alebo úplne zmenené na agroturistické centrá a rekreačné areály a podobne. Zeleň týchto areálov nebola v minulosti na požadovanej úrovni, alebo absentovala úplne. Dnes pri revitalizáciách areálov je zeleň riešená ako súčasť celkového projektu areálu. Ak areál je naďalej využívaný pre hospodárske účely, je nutné doplniť zeleň v zmysle územného plánu a iných dokumentov ochrany prírody a krajiny v obci. Novým fenoménom v obciach je priemyselný park, ktorý často tvorí prechod medzi intravilánom obce a krajinou. V týchto areáloch má zeleň dôležitú ekologickú a krajinotvornú funkciu. V prípade jej absencie vzniká negatívny prvok v krajine.

23

Výsadby nového priemyselného parku / Areál Štátneho majetku - potenciál pre agroturistické centrum

Detaily znamenajúce veselého ducha potešia každého okoloidúceho

Malá architektúra a architektonické detaily

Prvky malej architektúry, mobiliár a výtvarné diela boli vždy súčasťou obecných verejných priestorov. Sú to malé účelové stavby s jasne vymedzenou funkciou (zastávky, zvonice, stánky na predaj miestnych produktov..) a stavby ako súčasť reprezentačných priestorov plôch určených na oddych, voľnočasové aktivity a kultúrne a spoločenské akcie. Okrem toho bola každá plocha vybavená rôznou formou sedení od lavičiek po kryté altánky. Neskôr k lavičkám pribudol mobiliár – nádoby na odpad, informačné tabule, mobilné nádoby so zeleňou, pitné fontány, verejné osvetlenie. Vždy zachovávali tvaroslovie a typológiu architektúry obce, rovnako boli používané miestne materiály a typická farebnosť a detaily. Predstavujú znaky miestnej identity a kultúrne dedičstvo obce. Sú dokladom pestrosti života v obci a dodnes sú inšpiračným zdrojom pre súčasné návrhy podobného charakteru. Súčasná obdoba je typická extrémnymi prístupmi pri navrhovaní nových prvkov malej architektúry, kde je možné pozorovať snahy o sentimentálne návraty historickými napodobeninami po nevhodné a vidieku cudzie prvky katalógových prototypov bez väzby na celkový charakter priestorov.

Malé stavby

Autobusové zastávky vytvárajú prvý dojem návštevníka po vstupe do obce. Pri ich nových realizáciách často vidno snahu o osobitý prístup a zviditeľnenie sa obce navonok. Netreba však zabudnúť na hlavný účel ich poslania. Vhodné je využitie miestnych inšpirácií a materiálov, nesmú byť cudzími solitérmi bez náväznosti na ostatné prvky v obci.

Zastávky, u ktorých sú využité miestne materiály a tvaroslovie a ľudový motív ako súčasť stavby

Altánky, informačné a predajné stánky sú umiestnené v rámci verejných priestorov, oddychových zón, majú zhodný charakter a podmienky pre realizáciu ako predošlé stavby.

Polyfunkčný predajný stánok so zastávkou *Prístrešok pre kultúrne a spoločenské akcie*

Výhliadkové veže, zvonice, pódia, amfiteátre sú stavby so špeciálnou funkciou, preto ich stvárnenie a umiestnenie zodpovedá funkcii. Pódia na centrálnych plochách budú využívané počas roka len občas, ostatnú časť roka nesmú pôsobiť negatívne a umelo.

Originálne a tradičné príklady zvonice a prírodný amfiteáter v štýle organickej architektúry

Informačné tabule tvoria informačný systém v obci podobne ako v mestách, alebo sú solitérne umiestnené pri vstupe do obce, na lokalitách s informáciou o miestnej histórii a zaujímavosti, obecné tabule pre občanov alebo sú usporiadané do náučných trás

Informačné tabule rôznych tvarov a materiálov podľa charakteru prostredia, originálny vstup do obce

Mobiliár predstavujú súbor prvkov rovnakého charakteru a dizajnu, tvoriaci celok, tvoria ho lavičky, nádoby na odpad, stojany na bicykel, zábrany vjazdu, verejné osvetlenie.

Príklady tradičnej aj originálnych lavičiek vhodných do vidieckeho prostredia

Technické riešenia terénnych úprav vytvárajú celok spolu so spevnenými plochami a komunikáciami. Staticky zabezpečujú profil terénu a pomáhajú prekonávať nerovnosti terénu v podobe oporných múrov, schodov, rámp, spevnenia brehov a pod.

Kamenné múriky ukladané bez malty umožňujú v špárach rast skalkovitým a suchomilným rastlinám

Výtvarné prvky vo verejných priestoroch sú tradičným doplnkom obecných plôch a sú akcentom kompozície a dominantami v priestore. V histórii dominovali sochy svätcov a náboženská tematika. Postupne pribúdali pamätníky a historické motívy po dnešné abstraktné a symbolické diela, originálne výtvarné riešenia plôch ako landart a podobne. Mnoho súčasných diel nezodpovedá požadovanej kvalite, plastiky sú neprofesionálne, bez umeleckej a duchovnej hodnoty. Dôležité je tiež umiestnenie diela v teréne a priestore, nakoľko nevhodne umiestnená plastika alebo dodatočne nevhodne dotvorený priestor dehonestuje a znižuje kvalitu diela. Podobne neodborné rekonštrukcie historických sôch môžu neodborným zásahom nenávratne poškodiť celé dielo. Dobře navrhnutá a vhodne zrealizovaná plocha s kvalitným a dobre osadeným výtvarným dielom je výsledok tvorivej práce kolektívu profesionálov. Insitné umenie a ľudová tvorba v minulosti bola rovnako výsledkom kvalitnej práce nadaných a zručných miestnych umelcov.

Umelecky nekvalitná a nevhodne osadená plastika a vhodné príklady dnešnej ľudovej tvorby

Originálne, netradičné výtvarné diela profesionálnych umelcov na motívy miestnych inšpiračných zdrojov

Voľnočasové aktivity

Človek žijúci na vidieku trávi mnoho voľného času v záhrade svojho domu, kde má možnosti relaxovať, športovať a zabávať sa v kruhu rodiny a známych. Niektoré voľnočasové aktivity napriek tomu nie je možné alebo účelné vykonávať na záhrade. Dôvodom je priestor a najmä sociálny kontakt ľudí, ktorý má na vidieku dlhodobú tradíciu. Hovoríme o športových aktivitách ako je futbal, hokej, dnes aj netradičné športy, strelnice, kolky a iné. Druhou oblasťou je trávenie voľného času detí a mládeže na detských ihriskách a športovo rekreačných areáloch a treťou oblasťou je stretávanie sa občanov pri piknikoch, vatrách, veseliciach či iných obecných akciách.

Priestory týchto aktivít sú rôzne od športových, hlavne futbalových ihrísk, školské areály, parky a verejné plochy v obci, ale aj miesta v krajine na okraji lesa, pri rieke a podobne. Z uvedených aktivít sú v súčasnosti najviac realizované detské ihriská, športoviská, prípadne relaxačné plochy s polyfunkčným využitím.

Voľnočasové aktivity podporujú stretávanie občanov pri spoločných akciách - piknik alebo podporujú šport

Detské ihriská

Detské ihrisko je prirodzenou súčasťou detského sveta, preto musí vyhovovať detským predstavám a ich chápaniu života. Ak tomu tak nie je, ťažko hovoriť o plnohodnotnom ihrisku. Dieťa nie je malý dospelý a má svoje vlastné predstavy. Svet detí je svetom rozprávok, fantázie a hier. Potrebuje intimitu, kde sa hrá bez zasahovania dospelých spolu s rovesníkmi. Pre deti je charakteristická dynamika, pohyb, zmena. Ideálne je, ak má šancu dotvoriť prostredie vlastným pričinením. Šťastnejší jedinci spomínajú z detstva na lúku, les, bunker na strome, povalu alebo zadný dvor s tajnými skrýšami, hry pri vode, či večernom ohni. Toto prírodné a dobrodružné prostredie dnes nahrádzajú ihriská. Súčasný životný štýl vzdäluje deti od prírody, prirodzeného života a často aj od iných detí individuálnym programom, ako je počítač. Tento trend podporujú aj nepríťažlivé a neosobné detské ihriská a slabá alebo žiadna ponuka možností trávenia voľného času športom a zmysluplnou zábavou.

Ak má ihrisko spĺňať všetky predpoklady na plnohodnotnú hru detí, musíme si uvedomiť, čo vlastne detské ihrisko pre dieťa znamená. Ihrisko je skĺbením fantázie a magična, rozprávky s reálnym životom. Umožňuje hry a dobrodružstvo podporujúce fyzický a duševný rozvoj dieťaťa. Je to zároveň ostrov s vlastnými pravidlami a tokom času odlišným od okolitého sveta dospelých. Ihrisko je tiež miestom stretávania viac generácií, preto je dôležitým kontaktným bodom. Ideálne ihrisko musí spĺňať všetky požiadavky vrátane bezpečnosti a následnej údržby, bez ktorej sa stáva nebezpečným nielen pre deti. Žiaľ realita je trochu iná. V poslednom období je detské ihrisko bežne

ponúkaný tovar a sériovo sa stavia na rôznych miestach bez zohľadnenia miestnych podmienok rovnako v mestách či na vidieku. Otázka vhodnosti výberu, jeho kvalita a bezpečnosť je podriadená čo najnižšej cene bez ohľadu na platnú legislatívu.

Dobré ihrisko má svoju vlastnú atmosféru a príbeh a nemôže byť univerzálne do každého prostredia. Musí byť šité na konkrétne podmienky a možnosti a odráža miestne špecifiká. Predstavuje stavbu organicky a vhodne včlenenú do prostredia a je určené pre konkrétnych užívateľov.

Atypické detské ihriská z opracovanej prírodnej guľatiny vhodných foriem do vidieckeho prostredia

Vhodná lokalita ihriska je základným predpokladom bezpečnosti a bezkonfliktného akceptovania ostatnými obyvateľmi, ktorí nemajú vzťah k ihrisku a vadí im hluk detí. Miesto musí byť príjemné počas celého roka. Z hľadiska tvorby je lokalita, jej charakter a história dôležitým inšpiračným zdrojom pre stvárnenie ihriska, ktoré ho robí jedinečným. Vhodne umiestnené ihrisko je zároveň dôležitým identifikačným bodom v obci. S lokalitou je úzko spätá modelácia terénu ihriska a jeho okolia. Terén so zeleňou umožňuje zapojenie ihriska do okolia, prípadne ho oddelí od plôch s inou funkciou. Ideálne je terénnu modeláciu využiť ako súčasť dispozície ihriska. Terénna modelácia nie je prekážkou, ktorú treba upravovať do roviny, naopak je jedným zo zaujímavých prvkov.

Rôzne lokality ihriska – obecný polyfunkčný športový areál, upravený potok ako detské ihrisko a obecný park

Filozofia riešenia vlastného ihriska predstavuje myšlienku alebo motív, ktorý je použitý v ihrisku v jednoduchej, deťom blízkej forme. Tým sa ihrisko stáva jedinečným. Dieťa sa ľahko zidentifikuje s ihriskom a je jeho súčasťou a má k nemu citový vzťah. To je ťažko možné očakávať u ihrísk bez konkrétnych identifikačných znakov ako sú napríklad postavy, zvieratá, deťom blízke predmety a pod. Dôležité je, aby zvolené motívy korešpondovali s riešeným prostredím. Každé miesto má svoje hodnoty a ducha miesta – genia loci. Umením je oživiť ho a pretlmočiť do deťom blízkej a pochopiteľnej podoby.

Dispozičné riešenie musí poskytnúť širokú škálu pohybu a činností, tvorivé a konštruktívne hry. Zároveň pocit bezpečia s intímnymi priestormi pre hry s inými deťmi s dostatkom voľných

plôch kvôli bezpečnosti pri hre, keď dieťa nevie predvídať nebezpečia a úrazy. Jednotlivé prvky a konštrukcie musia byť umiestnené logicky v dostatočnej vzdialenosti navzájom. Všetky prvky, vzdialenosti a povrchy musia byť v súlade s bezpečnostnými normami. Súčasťou ihriska je mobiliár – lavičky, stoly, nádoby na odpad. Vhodné je oplotenie chrániace deti od okolia, zároveň reguluje vstup a pohyb zvierat na ihrisku. Povrch rovnako musí spĺňať bezpečnostné podmienky najmä dopadové plochy okolo konštrukcií. Ideálny je trávnik, štrk, gumené rohože. Aj prázdna trávnatá plocha má dôležité miesto pre hry alebo posedenie v tráve.

Použitý materiál konštrukcií a povrch terénu musia zodpovedať bezpečnostným normám a charakteru ihriska a prostredia. V súčasnosti sa často uvádza, že použité sú ekologické materiály a ihrisko je tiež ekologické. Tieto tvrdenia musia byť doložené certifikátom. Kvalita materiálu priamo vplýva na životnosť ihriska a náročnosť údržby. Rovnako sú dôležité povrchové úpravy a osadenie konštrukcií do terénu vhodným spôsobom. Ďalším dôležitým prvkom je farba, ktorá vhodne upúta pozornosť, jasne ohraničí jednotlivé časti ihriska, alebo potlačí nežiaduce prvky. Zároveň upozorní na možné nebezpečenie alebo úrazy na niektorých prvkoch. Treba sa vyvarovať nevhodným kombináciám alebo prevládajúcim farbám podporujúcim emócie.

Vhodným prvkom detského ihriska je výtvarný prvok zvierat a postavičiek stvárnenných deťom blízkej forme

Samostatným problémom je **riešenie zelene**, ktoré je organickou súčasťou ihriska a nevyhnutnou podmienkou zdravého a príjemného prostredia. Napríklad solitérny strom novovysadený alebo vhodne využitý jestvujúci je ideálnym prvkom ihriska, rovnako skupiny či solitérne kríky. Vhodne zvolené kombinácie kvitnúcich kríkov s premenlivou farbou olistenia môžu vniešť do ihriska obohatenie farebnosti. Veľkým limitujúcim faktorom sú však alergie podporujúce druhy a samozrejme nevhodné ostré, tvrdé alebo trnité druhy. Ideálne je tiež umiestnenie nenáročných trvaliek. Vhodné druhy drevín sú javor, jarabina, breza, vrbá, lieska, borovica, drieň, tavelník, kalina, zemolez a ďalšie.

Bezpečnosť a legislatíva – žiadny tvorivý proces ani jeho výsledok nemôže vytvárať vedomé či nevedomé riziká pri hrách detí. Preto rešpektovanie platných bezpečnostných noriem je základným predpokladom vhodného ihriska. Na detské ihriská sa vzťahuje norma **STN EN 1176**, ktorá má 9 častí a určuje všeobecné požiadavky na konštrukcie, ich montáž, materiály, vzdialenosti a následnú kontrolu a údržbu po konkrétne detaily jednotlivých herných prvkov. Norma **STN EN 1177** určuje podmienky povrchov tlmiacich náraz a pád. Tieto normy sú záväzné pre všetky ihriská a na Slovensku platia od roku 1999.

Kontrola a údržba ihriska je upravená v uvedených normách. Každé ihrisko musí byť dobre a pravidelne udržiavané a kontrolované. Údržbu môže vykonávať len osoba s potrebnými skúsenosťami a znalosťami. Vlastník ihriska zodpovedá v plnej miere za stav a kvalitu konštrukcií

a zabezpečenie patričnej údržby. Odovzdaním ihriska do užívania začína proces údržby a kontroly, preto je nutné počítať s patričnými nákladmi na jej zabezpečenie. Niektoré úkony je možné vykonávať vlastnými silami, ako je čistenie a vývoz smetí, dopĺňanie piesku a sypkých povrchov, či povrchové nátery. Zároveň pravidelná kontrola môže predísť úrazom a poškodeniu ihriska. Náročné opravy, špeciálne úkony a výmeny poškodených častí musí vykonať len oprávnená osoba a výrobca.

Voda a jej využitie vo verejných priestoroch obce

Vodné prvky a plochy zrkadiace obraz obce na hladine patria neodmysliteľne k základným identifikačným znakom obce. V minulosti predstavovali základnú podmienku života. Zdroj pitnej vody je dodnes limitujúci faktor na založenie osídlenia, preto obce sú sústredené pozdĺž vodných tokov alebo v blízkosti prameňov. Okrem zdroja pitnej vody slúžili na hospodárske účely – pranie, kúpanie, napájanie zvierat. Týmto funkciám boli aj prispôbosené priestory okolo vodných plôch. Postupným budovaním vlastných studní sa ich význam zmenšoval a slúžili ako záložné a protipožiarne zdroje. Stali sa miestom stretávania, odpočinku, športovania, spoločných akcií a cieľom vychádzok. Okrem potokov a riek sú rozšírené jazerá, rybníky a požiarne nádrže. Tieto vodné plochy s prírodnými úpravami brehov, plochami zelene s porastom stromov sú prirodzenými miestami pre cestovný ruch, vidiecky turizmus a trávenie voľného času. Dôležitý je tiež rybolov a vodné športy.

Nevhodná úprava brehov betónovou dlažbou, vhodné úpravy využitím kameňa a brehovým porastom

Ďalším vodným prvkom v obci sú pramene a studne na verejných plochách. Dnes až na výnimky nemajú praktický význam vodného zdroja, sú však oživujúcim prvkom prostredia, miestom posedenia či cieľom prechádzok. Tomuto účelu treba prispôbiť aj ich okolie. Vhodným doplnkom je mobiliár, výsadby drevín a kvetov. Predstavujú prvky typickej pôvodnej malej architektúry obce. Vytvárajú príjemné mikropriestory s vlastnou atmosférou a pripomínajú pôvodný spôsob života v obci.

Problémy pri rekonštrukciách uvedených plôch a prvkov vidno nevhodne zvoleným materiálom a technickými úpravami najmä potokov. V snahe zväčšiť a urýchliť prietok vody boli brehy napriamene a spevnené betónovými prefabrikátmi a dlaždicami. Strata pôvodného významu znamenala aj nedostatočnú údržbu a postupné zarastanie a znečistenie. Vysádzané sú nevhodné druhy drevín a zbytočné spevňovanie okolitých plôch.

Pri nových úpravách je nutné zachovať pôvodné rastlinné spoločenstvá vrátane vodných a brehových porastov. Bezpodmienečná je pravidelná údržba vodnej plochy a pravidelné kose-

Vodná plocha ako miesto posedenia, rekreácie, športu a poznávania prírody v obci aj príľahlej krajine

nie brehov. Pri výsadbe stromov treba uprednostniť vhodné druhy (vrbu, jelšu, lipu, javor..., nie cudzorodé ihličnany najmä tuje). Výsadby nesmú izolovať vodné plochy od okolitej štruktúry obce, ale vhodne ich zakomponovať do celkového obrazu. Rovnako je nutné odstrániť nevhodné bariéry a ploty. Z hľadiska materiálu uprednostniť kameň a drevo, brehy spevniť bez betónového lôžka, nasucho. Dôležité je doplnenie vhodným mobiliárom, informačnými tabuľami a výtvarnými prvkami (plastikami) ako interpretácia pôvodného významu plochy. Plochy je vhodné okrem drevín podporiť atraktívnym porastom vhodných druhov trvaliek alebo letničiek.

31

Originálne výtvarné prvky vhodne zatraktívnia vodné plochy, zároveň oživujú miestnu históriu

Vkusný most je oživením potoka, ale i celej obce, prirodzený prechod po kameňoch láka na hry s vodou

Záujmové plochy a zeleň v krajine

Zeleň je dôležitým prvkom, ktorý spája intravilán obce s okolitou krajinou. Obce boli umiestňované v krajine pri vodných tokoch, cestách a miestach chránených poveternostným vplyvom. Porasty zelene začlenili obec harmonicky do krajiny a stierali jej hranice s krajinou. Násupom poľnohospodárskej veľkovýroby boli postupne likvidované prírodné štruktúry vôkol obcí a vznikli ostré hranice medzi zastavaným územím a krajinou. Rovnako v hornatých polohách boli likvidované a menené pasienky a lesné porasty na ornú pôdu. Jestvujúca zeleň sa strácala a nové

výsadby boli často neadekvátne a formálne. Strata vzťahu človeka k pôde a zmena vlastníckych vzťahov spôsobili zlé hospodárenie a vznik neobrábaných plôch s rudérálnymi spoločenstvami burín. Okrem zelene s hospodárskou funkciou (vinohrady, ovocné sady, polia, lúky) boli v krajine vysádzané stromy na pietnych a pamätných miestach (kalvárie, pútnice a symbolické miesta). Novodobým prvkom sú upravované miesta s náučnými chodníkmi na historických miestach – zručninách, pamätných miestach, prírodných zaujímavostiach a pod. Z hľadiska ekológie a krajiny tvorby sú tiež dôležité líniové výsadby vodných tokov a ciest, ktoré zabezpečujú ekologickú stabilitu krajiny vo forme biokoridorov. V odlesnených častiach území bez prirodzených porastov predstavujú často jedinú prírodnú zeleň v krajine.

Vinohrady a záhradkárske osady

Typické pásikavé štruktúry vinogradov vytvárajú nezameniteľný obraz krajiny južných oblastí, postupne nahrádzané pásikmi polí, lúk a záhradkárskych osád. Tieto predstavovali pokračovanie obce do krajiny a boli nedeliteľnou časťou obcí. Okrem tvrdej práce boli aj miestami spoločenských a kultúrnych akcií. V miestach so zachovalými vinogradmi a osadami, ktoré nepadli za obeť socialistickej veľkovýrobe, sa oživujú pôvodné tradície pestovania a zvyklostí. Z hľadiska zelene je nutné, aby revitalizácie týchto území a nové výsadby drevín zodpovedali pôvodným druhom. Vhodné sú miestne a krajové odrody typických druhov ako sú čerešne, orechy, moruše, oskoruše, vo vyšších polohách jablone, hrušky, slivky a podobne.

Nemý svedok pôvodných vinogradov; Vinogradnícka osada a atmosféra vinohradu s pôvodnými stromami

Kalvárie a krížové cesty: symbolické miesta obce a krajiny

Vďaka diverzite a rozmanitosti slovenských obcí, vyplývajúcej z historického vývoja, sociologických vplyvov, ekonomických predpokladov a v neposlednom rade i prírodných daností môžeme konštatovať, že „základná výbava“ obce v oblasti životného prostredia nie je vždy štandardná. Pozostáva z plôch verejnej zelene v centre obce a uličných priestorov, vyhradenej zelene areálov základnej a materskej školy, pietnej zelene cintorína resp. ochrannnej hygienickej zelene poľnohospodárskych a priemyselných prevádzok.

U mnohých obcí nájdeme iné, špecifické areály, prospievajúce k vlastnej identite tej ktorej obce svojim vlastným dielom. Príkladom takejto úžasnej štruktúry v obci alebo v krajine nedaľko obce sú areály kalvárií a krížových ciest, niekedy vybudované nedávno, častejšie dýchajúce históriou starou niekoľko storočí.

Kalvárie a krížové cesty spolu s kostolmi, drobnými sakrálnymi stavbami, kaštieľmi a are-

Umiestnenie pietnych miest v krajine je umenie, ktorému sa dodnes môžeme učiť od našich predkov

álmi historických parkov, ak sú v obci prítomné, tvoria kostru vlastnej identity obce. I keď nie sú vždy takto vnímané, nakoľko doma nikto nie je prorokom, ponúkajú súčasnej generácii obyvateľov obce zdroj integrity, spojivo medzi minulosťou a prítomnosťou obce.

Oprávnená hrdosť na dochované artefakty by preto mala byť vyjadrená v podobe ich pravidelnej údržby a prípadnej obnovy podľa kvalitne spracovanej projektovej dokumentácie. Pri výbere dodávateľa v takýchto prípadoch by nemala rozhodovať iba cena diela, ale najmä jeho skúsenosti, referencie, cit pre problematiku. Neodbornosť a hlavne necitlivosť zásahov môže nenávratne zničiť ducha miesta kalvárie, či krížovej cesty, potlačiť fluidum, ktoré prežíva stáročia.

Kalvárie a krížové cesty tvoria súborné diela ľudského ducha. Ich umiestnenie v obci, v krajine, kvalita nie len architektúry, ale i vegetačných prvkov, zdravotný stav stromov v alejach a výsadbách, predvídavosť v podobe založenia nových výsadiieb a pod., tvoria najlepšiu vizitku obce, ktorej sú neoddeliteľnou súčasťou.

Necitlivo umiestnený vysielateľ ruší pietnosť miesta, príklad pútnického miesta a kalvárie v krajine za obcou

Náučné chodníky

Prvý náučný chodník (NCH) na Slovensku vznikol v r. 1926 na území Štiavnických vrchov – bol lesnícky zameraný a len „príležitostný“. Po ňom nasledoval NCH v Pieninskom národnom parku (r. 1960), avšak k intenzívnemu budovaniu NCH dochádza až v 80-tych rokoch 20.storočia.

Náučný chodník je vyznačená výchovno-vzdelávacia turistická trasa rôznej dĺžky, vedúca prírodne i kultúrne zaujímavými alebo typickými územiami. Na nej, resp. pri nej sú vybrané niektoré významné objekty alebo javy, ktoré sú osobitne vysvetlené. Bývajú spravidla súčasťou značených turistických trás. Môžu byť polytématické alebo monotématické. Obrazovými, textovými, výtvarnými, prípadne inými artefaktmi dopĺňajú a spestrujú pobyt návštevníka v prírode a poskytujú mu ďalšie vnemy, informácie, zážitky, ktoré si z pobytu v prírodnom prostredí môže odniesť. NCH sa budujú so zámerom poučiť, zabaviť, rozšíriť poznatky o histórii, prírodných javoch a procesoch, kultúrnych zaujímavostiach alebo lokálnych špecifikách. Hlavným cieľom je však výchova k ochrane prírodného prostredia, poukázanie na vplyv človeka na krajinu a prezentácia prírodného a kultúrneho dedičstva.

Dobrý náučný chodník je v prvom rade bezpečný, dobre značený, schodný pre väčšinu návštevníkov, vhodne doplnený mobiliárom (informačné tabule, oddychové plochy, umelecké a názorné prvky) a udržiavaný. Obsah, zameranie a trasovanie NCH sa navrhuje so zreteľom k potenciálnemu užívateľovi (deti, laická verejnosť, odborná verejnosť). V súčasnosti sa pri tvorbe náučných chodníkov využíva aj moderná technika, prostredníctvom ktorej sa rozširuje a dopĺňa prezentovaná informácia:

- smart telefóny – aplikácie na čítanie QR kódov;
- využitie satelitného navigačného systému;
- spojenie GPS so systémom vreckových počítačov.

Budujú sa bezbariérové NCH; informačné tabule sú doplnené o braillove písmo alebo zvukové nahrávky; informačné panely využívajú aspoň jeden svetový jazyk (najčastejšie anglický, v prihraničných zónach – jazyk daného susediaceho štátu); existujú aj virtuálne náučné chodníky, atď.

Príklady náučných chodníkov s informáciami o miestnej histórii a poznávaní prírody

Líniová zeleň komunikácií a vodných tokov

Komunikácie so sprievodnou zeleňou sú dôležitým krajinným prvkom a vytvárajú obraz krajiny. Prvé stromoradia vedľa ciest vysádzali už Rimania. Rozvoj stromoradií v krajine u nás nastal v baroku a najmä za vlády Márie Terézie. Zvýšený tlak motorizácie je príčinou výstavby siete nových komunikácií. Tieto líniové stavby tvoria bariéry a krajinu rozdeľujú. Zeleň komunikácií je jediným prvkom, ktorý môže aspoň čiastočne zmenšiť negatívny dopad dopravy na prírodu a krajinu. Nízka kvalita a postupné výrubu stromoradií sú dôsledkom neodborného prístupu a nedostatočnej údržby zo strany vlastníkov a správcov komunikácií. Pre náš vidiek môže slúžiť ako inšpirácia snaha odborníkov ale i verejnosti v Čechách, kde vzniklo celé hnutie za zachovanie obnovu stromoradií v krajine.

Posúdenie zdravotného stavu a návrh zásahov do jestvujúcich stromoradií, tiež nové výsadby sa môžu uskutočniť len na základe schváleného projektu vypracovaného odborne spôsobilou osobou. Stromy musia spĺňať požiadavky a obmedzenia určené pravidlami bezpečnosti cestnej premávky v zmysle príslušných zákonov a noriem pre pozemné komunikácie. Z druho-

Príklad pôvodných alejí ovocných stromov a novej aleje v rámci projektu návratu alejí do krajiny

vého hľadiska odporúčame vysádzať pôvodné typické domáce druhy stromov a ich kultivary vhodné tvarom, vlastnosťami, výškou nasadenia koruny a podobne. Dôležitá je odolnosť voči negatívnym vplyvom dopravy, najmä solenie počas zimnej údržby. Pri poľných cestách a cestách s nižšou frekvenciou dopravy sú vhodné pôvodné ovocné druhy stromov.

Sprievodná zeleň vodných tokov a brehové porasty predstavujú v krajine stabilizačný prvok kostry ekologickej stability – biokoridory. Spolu s vodným tokom tvoria sieť komunikačných ťahov v krajine pre mnohé živočíchy a poskytujú im životný priestor. Preto necitlivé zásahy a výruby spôsobujú nenahraditeľné škody v krajine.

Brehové porasty priamo pri hladine vody svojimi koreňmi spevňujú brehy, nesmú však znižovať prietok vody. V dnešných dobách záplav a prítalových vôd je tento faktor dôležitý pri lokalizácii a kvalite porastov. Porasty v telese hrádze alebo jej blízkosti sú stromového charakteru a okrem iných funkcií stabilizujú tieto hrádze. Názory, že korene narušujú zemné konštrukcie nie sú správne. Potvrdzujú to povodne a nárazové dvíhanie hladín, ktorým tieto hrádze odolali. Dôležité je zachovať a vysádzať zeleň aj na priľahlých pozemkoch tokov, kde táto zeleň odčerpáva vodné priesaky, čím chráni okolité pozemky. Tieto špecifické podmienky rastu drevín je nutné dodržať pri výbere druhového zloženia porastov. Monokultúry najmä topoľov vysadené v 50. tých rokoch minulého storočia potvrdili nesprávny postup a dnes sa nahrádzajú. Špecifické podmienky rastu a vysoká ekologická hodnota porastov je dôvodom, prečo navrhovať zásahy do jestvujúcich porastov, tiež navrhovať nové výsadby je možné len odborne spôsobilou osobou. Realizácie je možné vykonať len po schválení týchto návrhov. Niektoré medializované úpravy tokov a výruby brehových porastov v kilometrových dĺžkach poukazujú na nevhodné postupy samospráv. Všetky zásahy do jestvujúcich porastov je možný len po schválení vodohospodárov a orgánov ochrany prírody a krajiny.

Celoplošný výrub – zánik biokoridoru a pohľady na pôvodné pobrežné porasty vodných tokov

Tvorba a ochrana zelene v obci

Zeľeň a vegetačné prvky v obci

Zeľeň je neodmysliteľnou súčasťou sídiel a okolitej krajiny. V premenách času menila postupne svoj charakter, takže dnes pôvodnú prirodzenú vegetáciu nachádzame iba v maloplošných územiach s najprísnejšími stupňami ochrany prírody. V osídlenej krajine je zeľeň priamo ovplyvnená rozhodnutiami, konaním a správaním sa ľudí, žijúcich na danom území. Najviac je ovplyvnená zeľeň v sídlach, pretože práve tu sa najintenzívnejšie sústreďujú ľudské aktivity a činnosti spojené s bývaním, prácou aj oddychom ľudí.

Stromoradie je jedným z najdôležitejších vegetačných prvkov. Okrem mikroklimatických vplyvov dodáva ulici mierku, rytmus, umocňuje vnímanie priestoru, rámuje priehľady.

Pod pojmom zeľeň rozumieme stromy, kry, kvetinové záhony, trávnik. Vegetačné prvky (t.j. prvky tvorené živými rastlinami, či už bylinnými alebo drevitými) tvoria základ zelene. Sú nimi samostatne rastúce stromy (solitéry), stromoradia a aleje, voľné či pravidelné skupiny stromov, krov alebo zmiešané

skupiny, živé ploty, dreviny v nádobách, popínavé dreviny, zelené steny, skalky, trávnaté plochy, pravidelné kvetinové záhony, voľné kvetinové skupiny, závesné alebo mobilné kvetinové výsadby, kvetinové lúky, krovité náhrady trávniku či ozelenenie strešných konštrukcií (intenzívne alebo extenzívne strešné záhrady), špeciálne vegetačné úpravy pre spevnenie svahov a brehov vodných tokov.

Vegetačné prvky nie sú výlučnou súčasťou zelene. Pre zvláštny charakter, funkcie, prevádzku a manažment zelene je účelné pod pojem zeľeň zahrnúť aj :

- prvky drobnej architektúry (altány, prístrešky, premostenia, terasy, pergoly a treláže, vyhliadkové veže, herné prvky a plochy detských a iných ihrísk, klieťky a výbehy pre zvieratá), umelecké diela
- mobiliár (lavičky, posedenia, osvetľovacie telesá, odpadkové koše, pitné fontánky, náučné ta-

bule a prvky informačného systému, ohrady a oplotenia),

- vodné prvky (pramene, studne, napájadlá, fontány, vodné toky a kanály, jazerá či rybníky),
- komunikácie (chodníky, schodiská, rampy, cyklotrasy, obslužné komunikácie)

Všetky tieto prvky uľahčujú návštevníkovi čerpať úžitok z vegetačných prvkov a podmieniajú tak jeho plnohodnotné využívanie. Veď sami sme neraz pocítili, že pri chodníku alebo na vyhládke chýba lavička či odpadkový kôš. Samozrejme, platí to aj naopak – aj stromy alebo kry celkom prirodzene dopĺňajú detské ihrisko, ulicu, parkovisko, a tak umocňujú a často až opodstatňujú ich význam pre návštevníka. Nie je náhoda, že v horúcom letnom dni sa ako prvé obsadia práve parkovacie miesta pod stromami.

Nelesná drevinová vegetácia v krajine zvyčajne kopíruje dopravné tahy a prirodzené biokoridory. Tým uľahčuje celkovú orientáciu v teréne a vytvára obraz krajiny..

Tiež rozložitý tieň pod stromami počas letných horúcich dní spríjemní pobyt na ploche rekreačného trávniku či na ihrisku, intuitívne uprednostníme lavičky, posedenia a pešie trasy sprevádzané zeleňou. Aj pre udržanie života a biodiverzity v potoku alebo v rybníku je brehový porast priam nevyhnutnosťou. Stromoradie pomôže vytýčiť líniu cesty v krajinnom obraze obce a okolia, solitérny strom zase už zďiaľky upozorní na zvláštne miesto, kde napríklad božia muka alebo soška patróna obce na okraji dediny napovie okoloidúcim čosi o tom, akí ľudia v tomto kraji žili a žijú.

Význam a funkcie zelene v obci a krajine

Zeleň v obciach plní vždy naraz viacero rôznych funkcií. Jednotlivé funkcie sa prelínajú, avšak niektoré z nich nabierajú na zvláštnu dôležitosť v kontexte množstva a umiestnenia zelene v urbanistickej štruktúre. Ale aj naopak, očakávané funkčné pôsobenie zelene pri jej zakladaní a údržbe ovplyvňuje výber vhodných vegetačných prvkov a foriem zelene, ich priestorové usporiadanie, výber sortimentu a režim údržby. Iné dreviny a zoskupenie použijeme vo veternej lokalite na okraji obce, napríklad pri poľnohospodárskom družstve zo smeru prevládajúceho vetra, a úplne iné v malej parkovej úprave v centre obce, kde chceme vytvoriť príjemné posedenie napríklad vedľa detského ihriska.

V podmienkach citeľných klimatických zmien, býva zdôrazňovaná najmä **mikroklimatická a hygienická funkcia zelene**. Mnohé výskumy a porovnávacie štúdie potvrdili, že prítomnosť zelene s dostatočným podielom stromov dokáže znížiť teplotu prostredia o 2-3 stupne, a to súbežným a vzájomne sa posilňujúcim pôsobením viacerých činiteľov. Napríklad koruny stromov bránia prehrievaniu spevnených i nespevnených plôch odrazením alebo pohltením slnečného svetla, ktoré zapríčiňujú nežiadúci vzostup teploty. Zrážky, ktoré zostanú zachytené na rastlinách, sa vyparovaním dostávajú do ovzdušia, čoho dôsledkom je znižovanie teplotných výkyvov, a to nielen letných, ale aj zimných! Súčasne, v aktívnom procese fotosyntézy a transpirácie rastlín (najmä vo vegetačnom období), rastliny uvoľňujú do ovzdušia vodnú paru, a zvyšujú tak relatívnu vlhkosť vzduchu vo svojom okolí, čím znižujú teplotu ovzdušia. Teplotné výkyvy zeleň celoročne zmierňuje aj tým, že v skupinách a súvislých porastoch dokáže spomaľovať veterné prúdenie. Táto vlastnosť je nepochybne významná najmä vo veterných lokalitách na okraji zastavaného územia, v kontaktnej zóne obce s otvorenou krajinou, ale aj vo vnútri urbanistickej štruktúry, ak

umiestnenie stavieb vytvára „veterný tunel“. Vietor tu znepríjemňuje pohyb chodcov, aj pobyt v exteriéri (športoviská, ihriská, rekreačné zariadenia a pod.). Spomalenie vetra spomaľuje tiež rozptyľovanie prachových častíc v ovzduší. Časť z nich sa zachytí opäť na povrchu rastlín. Mnohé rastliny dokonca uvoľňujú do prostredia fytoncidy, látky ničiace mikroorganizmy a plesne. Vzduch sa vďaka nim stáva čistejší a zdravší.

Okrem mikroklimatického a hygienického pôsobenia zeleň plní aj iné nezanedbateľné funkcie: svojou premenlivosťou v čase a priestore skrášľuje a humanizuje prostredie (estetická funkcia), poskytuje človeku podvedome pozitívne psychologické podnety (psychohygienická funkcia), dotvára prostredie z hľadiska rytmu, mierky a proporcií (priestorotvorná funkcia), izoluje a člení od seba rôzne navzájom ťažko zlučiteľné prevádzky a funkcie (sanačná hygienická funkcia), uľahčuje orientáciu v teréne (orientačná funkcia).

Ohrozenie zelene v obciach

Zeleň sa neustále vyvíja a mení. Pritom nepodlieha iba zmenám podľa vlastných zákonitostí prírody (rast a vývoj rastlín, dospievanie a zánik jedincov), ale aj zmenám potrieb ľudí. Ľudia chcú mať pohodlné parkovanie v tesnej blízkosti svojho obydla, chcú v bytoch kúriť, svietiť, variť, mať vodu studenú aj teplú, internet, telefónny a satelitný príjem, mať čo najbližšie prevádzky občianskej vybavenosti, a pritom všetkom zároveň minimalizovať svoje vlastné záväzky starostlivosti voči okoliu. Vynechať ktorúkoľvek z týchto požiadaviek sa dnes všeobecne považuje za neprípustný diskomfort, nehodný dôstojnosti človeka 3. tisícročia. Na tieto požiadavky musí náležite reagovať aj zeleň, pretože každá z vymenovaných potrieb si nárokuje priestor, a to na úkor jestvujúcich prvkov v území, najmä zelene. V procese vývoja prvky a plochy zelene vznikajú, zanikajú a modifikujú sa. Preto cieľom usmernenej správy sídelnej zelene nemá byť konzervovanie zelene, ale jeho stabilizácia. A to v zmysle predvídateľnosti, v rámci časových a priestorových limitov v konkurenčnom prostredí ostatných funkčno-prevádzkových požiadaviek územia.

Rizikom vyššie popísaného pretlaku funkcií na limitovanom území obce je všeobecne pozorovateľný trend znižovania podielu a kvality zelene. Je samozrejme na škodu vecí, že sa v úsilí čo najskôr naplniť nové požiadavky zabúda na význam jestvujúcich štruktúr, ktoré nanešťastie fungujú zvyčajne až príliš dobre na to, aby sme ich význam náležite ocenili. Bohužiaľ, až príliš často je to práve zeleň, ktorá nedokáže ustáť tlak iných preferovaných potrieb.

Stáva sa, že až po zásahu dodatočne zisťujeme, že nová kvalita, vnesená do územia neprispieva k zlepšeniu pôvodného stavu. Úžitok z novorealizovanej úpravy je vykúpený obeťovaním hodnotnejších prvkov, neraz už definitívne nenávratne stratených. Ťažko vyčísliteľné sú najmä straty mierky, priehľadov, panorám, prítienenia, alebo narušenia prirodzeného tvaru nesprávnym rezom stromov. V ostatných rokoch vznikajú reálne finančné škody spôsobené zvýšeným rizikom povodní, a tie sú dôsledkom - okrem spevňovania povrchov a násilnej regulácie vodných tokov - aj nevhodnej alebo nedostatočnej zelene.

Pre vyváženosť hodnotenia súčasného stavu zelene v obciach je však nutné ihneď pripojiť aj to, že v ostatnom období po celospoločenských zmenách roku 1989, najmä zmenou vlastníckych vzťahov, mnohé dlhodobo zanedbávané alebo prehliadané plochy a objekty zelene výrazne získali na kvalite. Vo viacerých obciach došlo k obnovám kúrií a kaštieľov aj s príľahlým parkom, zmenou vlastníka a správcu získali aj sakrálné objekty a ich okolité zeleň. V neposlednom rade, po vstupe Slovenska do EÚ (aj v predvstupovom období), boli do praxe zavedené eu-

rópske i vládne podporné grantové schémy a fondy na podporu rozvoja obcí, vrátane projektov pre zlepšovanie životného prostredia. Všetky tieto skutočnosti poukazujú na to, že pre kvalitu sídelnej zelene je rozhodujúce správne založenie sadovníckej úpravy, a jej následná a pravidelná správa a údržba. Zanedbanie jedného či druhého vedie k znižovaniu estetickej kvality a životnosti zelene a môže vážnym spôsobom predznamenať aj zánik.

Zakladanie zelene (podmienky, možnosti, priestory, technológia)

Ak chceme zakladať novú zeleň, zabezpečiť alebo zlepšiť údržbu a správu jestvujúcej zelene, musíme ju predovšetkým poznať, vedieť, kde sú rozmiestnené jej jednotlivé časti, v akom sú stave, a kde sú ešte plochy pre založenie nových vegetačných prvkov a plôch zelene. Ako najvhodnejší plánovací nástroj na tieto účely možno uviesť generel sídelnej zelene, ale rovnako nápomocné sú aj dokument starostlivosti o dreviny, miestny územný systém ekologickej stability, a iné terénne prieskumy jednotlivých funkčno-prevádzkových systémov a technickej infraštruktúry, v neposlednom rade i základný dokument územného plánovania – územný plán obce, prípadne zóny. Je totiž nevyhnutné, aby územný plán obce definoval v dlhodobom horizonte a stabilizoval v území obce plochy zelene, prípadne priamo vyčlenil intaktné plochy zelene (plochy, ktoré nebude možné ani dodatočnými rozhodnutiami funkčne preklasifikovať a povoliť na nich ani čiastočný plošný záber zelene v prospech inej funkcie).

Pri zakladaní novej alebo rekonštrukcii jestvujúcej verejnej zelene alebo vegetačných prvkov je potrebné dopredu zvážiť niekoľko aspektov. Akýkoľvek zámer, jeho rozsah a umiestnenie by mal byť predovšetkým v súlade s územným plánom obce alebo zóny, zodpovedať potrebám a možnostiam obce, inak hrozí, že vynaložené finančné prostriedky a úsilie vyjdú nazmar - buď sa úprava neskoršími prioritnejšími zásahmi naruší alebo celkom zničí, alebo podľahne bežnému prevádzkovému režimu či nedostatkom údržby.

Odpovede na základné otázky čo? kde? kedy? prečo (s akým cieľom)?- za koľko? sú rozhodujúcimi pri zadaní projekčnej úlohy pre prizvaného spracovateľa návrhu. Netreba zvlášť zdôrazňovať, že zadanie by mal spracovávať odborník v profesii záhradná a krajinná architektúra alebo sadovníctvo. Negatívnych príkladov, kedy sa úlohy zhostil stavený architekt, stavebná realizačná firma alebo dokonca človek s ešte viac vzdialeným odborným základom, je bohužiaľ v našich obciach dosť. Mali by slúžiť ako poučenie pre ostatných, pretože neraz boli preinvestované nemalé sumy, a výsledok zostáva funkčne a prevádzkovo problémový alebo prinajmenšom esteticky rozpačitý. Najzávažnejším dôsledkom zlých úprav verejnej zelene je, že ako súčasť verejného priestranstva sa podieľajú na formovaní estetického vnímania miestnych obyvateľov, ktorí chtiac-nechtiac budú pravidelnými užívateľmi týchto plôch. Deformácie v názore na tvorbu zelene nedostatočne usmernenými laikmi a s podporou otvoreného trhu, ktorý uľahčuje dostupnosť materiálov, tovarov a služieb, sa negatívne tendencie šíria ďalej. Tie isté chyby vo výbere sortimentu rastlín a použitých stavebných materiálov, nezmyselné prevádzkové vzťahy, manieristické prvky a sklony ku gýčovosti následne prenikajú aj do vyhradenej a súkromnej zelene.

Výsadba drevín

Úspešná výsadba drevín vo verejnej zeleni musí v súčasných podmienkach prekonať nemalé prekážky. Je potrebné to mať na zreteli a opäť sa spoľahnúť na pomoc odborníkov. Ich skúsenosti by mali do značnej miery garantovať prežívanie novosadených drevín na určenom stanovišti, hoci v súčasných nepredvídateľných pôdnych a klimatických podmienkach môžu zlyhávať aj praxou osvedčené a špeciálne postupy.

Aby nová výsadba drevín mala zmysel, je potrebné dodržať nasledujúce zásady:

- **správny výber sortimentu** drevín pre zvolené stanovište - je potrebné poznať miesto pre výsadbu, ako aj vlastnosti rastlinného sortimentu, inak hrozí riziko, že aj kvalitné sadenice nedokážu zniesť podmienky konkrétneho stanovišťa a uhynú, alebo prinajmenšom sa to prejaví na ich zhoršenej kondícii a teda aj nie peknom vzhľade
- **správne usporiadanie zvolených drevín** tak, aby neboli v kolízii s ostatnými záujmami a prevádzkou v danom území – vzhľadom na dlhovekosť drevín je potrebné nájsť také miesta na výsadbu, kde je vysoký predpoklad, že nebudú v budúcnosti prekážkou pre novú výstavbu či inžinierske siete, prístup vozidiel na odvoz odpadu či výhľad vodičov do zákruty a križovatky
- **použitie zdravých a kvalitných sadeníc** – kvalitný sadovnícky materiál možno získať v škôlkach alebo špecializovaných predajniach, kde najmä dlhoročné referencie sú zárukou kvality – mnohé skryté poškodenia alebo hubové infekcie nemusia byť pri kúpe sadeníc viditeľné, avšak prejaví sa v niekoľkých najbližších rokoch po výsadbe tak, že sadenica nedostatočne zakoreňuje, zle prosperuje, alebo ani pri kvalitnej starostlivosti nedokáže odolávať na zvolenom stanovišti. V tejto súvislosti je vhodné pripomenúť, že napriek vyššej obstarávacej cene je potrebné pre výsadby v intenzívnej údržbe, najmä na exponovaných reprezentatívnych alebo frekventovaných stanovištiach uprednostniť sadenice drevín v dostatočnej veľkosti (obvody kmienikov 14-16 cm, prípadne 16-18 cm a viac). Naopak, pre výsadby v lokalitách, o ktorých vieme, že ich údržba bude menej intenzívna, je lepšie použiť sadenice menšieho vzhľadu (10-12 cm, alebo s výškou do 150 cm, prípadne aj menšie, vrátane možných sadeníc z lesníckych škôlok, najmä pre vytváranie súvislých skupín s ochrannou funkciou, napr. sprievodné pásy vodných tokov, ochranné lesné pásy či v okolí výroby alebo ťažby).
- **správne založenie výsadby** – je podmienené použitím osvedčených postupov, metód a ochranných opatrení, ktoré zvyšujú šancu sadeníc na prežítie. Ustálený štandard predstavujú metodické postupy zahrnuté v príslušných technických normách (pozri časť o normách).
- **správna povýsadbová starostlivosť** – zahŕňa monitoring, priebežnú kontrolu, bežnú údržbu a správu zelene (zálievka, oprava kotvení, výchovný rez drevín a pod.) a prevenciu vzniku mechanických alebo chemických poškodení či šírenia hubových infekcií alebo živočíšnych škodcov

Vo verejnej zeleni je potrebné počítať s tým, že tunajšia tzv. antropozem (t.j. typ pôdy trvale zmenený ľudskou činnosťou, s neprirodzeným poradím a hĺbkou pôdnych horizontov) má množstvo takých fyzikálnych a chemických vlastností, ktoré vylučujú alebo sťažujú prežítie rastlín. Následkom predchádzajúcich terénnych úprav a stavebnej činnosti sa často jedná o pôdy skeletové, zhutnené, výživovo chudobné alebo zasolené, s narušeným vlahovým režimom (buď podmäčkané na nepriepustnom podloží, alebo naopak nevhodnou pôdnou štruktúrou silne presychavé, t.j. s nedostatočnou schopnosťou vodu zadržiavať a odovzdávať ju v dostatočnej miere koreňom rastlín). Z uvedených dôvodov je žiadúce pri zakladaní zelene, zvlášť pri výsadbách drevín počítať aj s výmenou pôdy vo výsadbových jamách a ryhách. Používa sa kvalitná zemina s vhodnou štruktúrou. Prílišné dodatočné obohatenie tejto zeminy o organickú hmotu a hnojivá nie je žiadúce, pretože vysadené dreviny po ujatí budú mať tendenciu rozvíjať koreňový systém iba vo vymenenej pôde vnútri výsadbovej jamy a neprekorenia do okolitého rastlého terénu (tzv. kvetináčový efekt). Stromy v prvých rokoch po výsadbe prosperujú výborne, ale neskôr začnú chradnúť a s krátkym odstupom času (po vyčerpaní výsadbovej jamy) môžu uhynúť.

Výruby drevín

Zvláštnu časť starostlivosti o zeleň predstavuje výrub drevín. Širokou verejnosťou býva neraz vnímaný sporne. Je treba si uvedomiť, že dreviny ako mnohoročné (niektoré dlhoveké) rastliny dosahujú vo značný vzrast, a vytvárajú neprehliadnuteľnú a účinnú hmotu, ktorá značne ovplyvňuje zmyslové vnímanie prostredia (ulice, návsia v kontakte so stavbami, či pri ich soliternom umiestnení). Ak takáto hmotu zmizne, nástoľčivo sa vynárajú otázky prečo - z akých dôvodov sa prostredie, na ktoré je obyvateľstvo zvyknuté, zrazu takto zmenilo. Preto je potrebné výruby posudzovať dôkladne a transparentne, komunikovať vec s verejnosťou. Prax potvrdzuje, že príčinou odmietavých reakcií verejnosti bývajú nedorozumenia z nedostatku informácií, a pocit, že sa názor laikov obchádza.

Výrub drevín, (najúčinnnejšia zložka zelene) je potrebné vždy dôkladne zvážiť a uskutočniť iba vtedy, ak neexistuje iná reálna šanca riešenia problému. V zásade možno oprávnené dôvody na výrub rozdeliť do niekoľkých skupín:

- výrub z dôvodu zhoršenej prevádzkovej bezpečnosti – ak strom má také vývinové alebo iné poruchy a poškodenia, ktoré môže znamenať ohrozenie bezpečnosti ľudí alebo vzniku škôd na majetku, vrátane neusmernených deštruktívnych dôsledkov pre ďalšie zotrvanie samotnej dreviny na stanovišti
- výrub z dôvodu nevhodného umiestnenia dreviny, resp. z dôvodu kolízie jestvujúcej dreviny s inými prvkami, záujmami alebo potrebami v dotknutom záujmovom území – ak teda napr. prekáža investičnej výstavbe nových budov, položeniu alebo bezpečnej prevádzke inžinierskych sietí a pod.
- výrub z dôvodu sadovníckej prebiecky, zmeny koncepčného usporiadania zelene, zníženej sadovníckej alebo estetickej hodnoty dreviny, resp. zhoršeného stavu dreviny (ak aj tento nepredstavuje priame riziko zníženia prevádzkovej bezpečnosti)

Nevhodný výber drevín a ich nepremyslené umiestnenie v blízkosti stavieb a nerešpektovanie ochranných pásiem inžinierskych sietí nevyhnutne zakladá kolíznu situáciu – jeden z najčastejších dôvodov pre výrub alebo deformovanie drevín.

Vždy pri posudzovaní návrhu na výrub dreviny by mal byť zainteresovaný odborník so vzdelaním odboru dendrológie, sadovníctva alebo arboristiky. Požiadavka na výrub musí byť totiž vždy hodnotená v kontexte druhových vlastností, zdravotného stavu a environmentálnych funkcií tej-ktorej dreviny na konkrétnom stanovišti.

Obec ako správca verejnej zelene zabezpečuje neraz priamo aj výkony výrubov. Opäť tu platí, že nie je možné zveriť výrub drevín komukoľvek, nakoľko bezpečnostné riziká pri tomto type prác sú vysoké, a je potrebné dodržať zásady, ktoré sú predmetom špecializovaných kurzov a školení. Uvedomme si, že neraz drewná hmotu vzrastného stromu môže predstavovať hmotu

až niekoľko kubických metrov s hmotnosťou rádovo v tonách. Škody, ktoré môže takáto hmota urobiť na majetku alebo v horšom prípade ľudskom zdraví, by mali byť výstrahou pred zadávaním objednávok (nie je možné šetriť na nesprávnom mieste). Renomované firmy a špecialisti zvyšujú garanciu bezpečnosti a preto by nemali byť najmä zložité výruby realizované bez ich prítomnosti. Zložité výruby predstavujú najmä dreviny rastúce v obmedzenom priestore, pri stavbách, frekventovaných cestných úsekoch alebo inžinierskych sieťach v dosahu asanovanej dreviny. Vo verejnej zeleni je potrebné vydať súhlas na výrub akýchkoľvek drevín, rovnako, aj na cintorínoch a v územiach s 2. a 3 stupňom ochrany (ochranné pásma chránených území a maloplošných chránených území). Časť výrubov je možné realizovať aj bez predchádzajúceho správneho konania a teda bez vydania rozhodnutia o výrube dreviny.

Ošetrovanie drevín

Ošetrovanie drevín zahŕňa všetky pestovateľské opatrenia, určené na základe zistení priebežného monitoringu (z terénnych prieskumov alebo špecializovaných projekčných podkladov, inventarizácií alebo generelov drevín) alebo z náhodnej diagnostiky drevín odborníkom – profesorom. Posudzovanie zdravotného a kondičného stavu dreviny by mal vykonať odborník v oblasti dendrológie, fytopatológie alebo arboristiky. Rozhodujúcou skutočnosťou pre zachovanie stromu na stanovišti býva prevádzková bezpečnosť a teda posúdenie miery rizikovosti zachovania stromu so zhoršenou vitalitou alebo fyziologickým poškodením na stanovišti. Najčastejšie býva cieľom zlepšenie prevádzkovej bezpečnosti drevín (napr. redukcia alebo kotvenie korún s cieľom zlepšenia jeho odolnosti voči poveternostným vplyvom), alebo preventívne opatrenia na tlmenie rozvoja hubových infekcií alebo výskytu živočíšnych škodcov alebo spontánnych mechanických poškodení. Nie vždy je potrebné pristúpiť pri zistení závažných poškodení priamo k výrubu, avšak nie je možné nevykonať opatrenia pre zaistenie bezpečnosti okolia, t.j. ľudí a majetku v okruhu problematického stromu. Týmito opatreniami môžu byť niektoré druhy rezov (silné spätné rezy, zosadzovacie rezy), kotvenie konárov lanovými úväzmi (navzájom alebo o vhodnú prídavnú konštrukciu), sanácia zistených dutín, alebo vyhradenie prístupnosti do priestoru okolo stromu., alebo viacero týchto opatrení naraz).

K ošetrovaniu drevín je potrebné zaradiť aj vynútené zásahy tzv. redukčných rezov drevín, vykonávaných preto, aby sa pri zachovaní dreviny odstránili jej negatívne vplyvy na území, ak strom napr. zasahuje korunou do cesty, do vzdušného elektrického vedenia, na fasádu budovy, ale aj keď intenzívne cloní dennému svetlu do budov. Vo výnimočných prípadoch je možné redukciu korún použiť aj na tlmenie nepriaznivého kvitnutia alebo plodenia (osvedčilo sa najmä pri plodení topoľov, briez, kvitnutí lúp, jaseňov či pajaseňov), takýto rez však nie je koncepčné a dlhodobé prijateľné riešenie uvedeného problému.

Ošetrovanie drevín by mali byť zverené odborníkom, dendrológom a arboristom. Zvlášť zložité ošetrovanie, ktoré sa vykonávajú na stromoch vyššej spoločenskej hodnoty, alebo stromoch s výnimočnou kultúrno-historickou hodnotou je potrebné zveriť do rúk odborníkom, ktorí majú pozitívne referencie z takýchto prác. Zvláštnu pozornosť si zaslúžia najmä tzv. senescentné stromy, ktoré svojou veľkosťou, vekom, historickým významom predstavujú ťažko nahraditeľné hodnoty v danom území a je preto nevyhnutné v maximálnej miere zabezpečiť optimálne podmienky pre ich dlhodobé zachovanie.

Dreviny vhodné do vidieckeho prostredia

Zeleň v urbanizovanom, ale aj vidieckom prostredí už dávno nie sú dobrovoľníkmi vysadené sadenice získané od lesníkov, väčšinou vysadené v tesnej blízkosti budov, za čo ich neskôr nenávidíme a pri prvej príležitosti „radikálne zmladzujeme“ alebo rovno likvidujeme. Postupnou premenou verejných priestranstiev obcí a miest sa mení aj zeleň sídiel. V súčasnosti nie je problém zabezpečiť si akýkoľvek kultivar vybranej dreviny, no je potrebné dobre zvažovať všetky aspekty tvorby zelene. Výber začína pri hľadaní a definovaní myšlienky celej kompozície, pokračuje výberom kvalitného dodávateľa a končí pri správnom založení parkovej úpravy.

Výber drevín

Pred samotnou výsadbou zelene by mala prebehnúť diskusia zástupcov obce s projektantom, aby sa obojstranne pochopil zámer a očakávania navrhutej zelene, lebo architekt z cudzieho prostredia by nemusel zohľadniť špecifické tradície alebo očakávania miestnej komunity. Pre správny výber drevín berieme do úvahy najmä nasledovné kritéria:

1/ funkčné - zohľadnenie charakteru prostredia a tradícií, očakávania od danej plochy, estetická funkcia ale aj rôzne negatívne vplyvy, ktoré môžu spôsobiť nesprávne vybrané alebo zasadené dreviny

2/ ekologické – jedná sa najmä o správny výber druhov pre danú lokalitu, teda aby boli dreviny napr. dostatočne mrazuodolné, aby znášali zasolenie posypovými soľami, alebo odolné voči suchu, ak sú vysadené v priepustných pôdach. Zároveň by mali ekologicky prináležať k danej lokalite, aby po zasadení pôsobili v prostredí nerušivo a prirodzene.

3/ pestovateľské - prihliadame na pestovateľské nároky jednotlivých drevín a vhodnosť výsadby posudzujeme napr. v závislosti od možností obecného rozpočtu v kapitole údržby verejnej a vyhradenej zelene.

Nesmieme zabúdať ani na správny výber čo sa týka kvality výsadbového materiálu. Výber, nákup a výsadbu rastlín je najlepšie nechať na odbornú firmu, no pokiaľ je snaha si niečo realizovať svojpomocne alebo sa jedná o aktivitu občanov, tak v prvom rade majme na zreteli, že materiál nakupujeme vždy u renomovaných dodávateľov. Rastliny musia byť vypestované zásadne vždy v kontajneri alebo so zemným balom, nakoľko prostokorenné rastliny bez koreňového obalu sú síce lacné, ale hrozí vysoké riziko úhynu po výsadbe a potrebujú odbornejšiu starostlivosť.

STROMY

Výsadbe stromov vo verejných vidieckych priestoroch je potrebné venovať špeciálnu pozornosť nakoľko na stanovišti zotrvávajú niekoľko desiatok rokov a tvoria kostru sídelnej zelene. Či už sa jedná o líniové výsadby vo forme stromoradií a alejí, alebo o skupinové a bodové /solitérne/ výsadby, najväčšiu pozornosť pri projekcii, revitalizácii pôvodných výsadiieb, resp. obnove plôch zelene vidieckych sídiel je nutné venovať výberu sortimentu drevín. Nepodliehame módnym vplyvom, tlaku verejnej mienky, či iným priamym a nepriamym podnetom. Pri tak závažných rozhodnutiach, ktoré utvárajú a ovplyvňujú vzhľad obce, jej identitu, na dlhé roky, je naozaj vhodné dopriať sluchu odbornosti. Ak sa obzrieme späť do minulosti, ako obec vyzerala kedysi, čo za stromy sadili naši dedovia, určite by sme dnes pri pohľade na súčasnú situáciu konštatovali, že vplyv mestského prostredia na pretváranie rázu vidieka nebol taký výrazný. Obec svoju prirodzenú spätosť s prírodným prostredím vyjadrovala i vizuálnym stvárnením jednotlivých prvkov prostredia – architektúrou, kompozíciou premietnutou v urbanizme, malebnosťou verejných priestranstiev, výsadbami stromov a kvetov.... Dnes je možnosť nadviazať na častokrát potieranú identitu obce práve správnymi rozhodnutiami pri tvorbe verejných priestranstiev, revitalizácii zelených plôch formou výsadiieb stromov. Stromov pôvodných, dlhovekých, odolných

voči chorobám a škodcom. Stromov, ktoré môžeme nájsť rásť v lesíku pri potoku, počas vychádzky za humno. Okrem ideovej roviny výberu drevín je nutné k výsadbám pristupovať i prakticky. Nakupovať dreviny od osvedčených pestovateľov a dodávateľov, v požadovaných rastových parametroch /obvod kmeňa min. 14 – 16cm/, v dostatočnej kvalite, so zabezpečeným koreňovým balom a odborne tvarovanou korunou. Pri výsadbách odporúčame dbať i na kvalitu kotvenia dreviny v zmysle normy, ochránime ju tak pred vandalizmom a nepriazňou počasia. Starostlivosť o stromy v obci naozaj nekončí ich nákupom a výsadbou, je kontinuálna a systematická. Ak budeme rešpektovať všetky uvedené aspekty, zeleň a obec nám porastú do krásy.

Buk, orech, oskorusa...

ODPORÚČANÝ SORTIMENT

Rod Acer – javor: *Acer platanoides*, *Acer pseudoplatanus*, *Acer campestre*, **Rod Carpinus – hrab**, **Rod Fraxinus – jaseň**, *Fraxinus excelsior*, *Fraxinus ornus*, **Rod Malus – jabloň**, **Rod Quercus – dub**, *Quercus robur*, *Quercus petraea*, *Quercus pubescens*, *Quercus cerris*, *Quercus palustris*, **Rod Fagus – buk**, *Fagus sylvatica*, **Rod Sorbus – jarabina**, *Sorbus aria*, *Sorbus aucuparia*, *Sorbus domestica*, **Rod Tilia – lipa**, *Tilia cordata*, *Tilia macrophylla*, *Tilia x euchlora*, *Tilia tomentosa*, **Rod Crataegus – hloh**, **Rod Pyrus – hruška**, **Rod Alnus – jelša**, *Alnus glutinosa*, *Alnus incana*, **Rod Aesculus – pagaštan**, *Aesculus hippocastanum*, *Aesculus x carnea*, **Rod Castanea – gaštan**, *Castanea sativa*, **Rod Prunus – slivka**, **Rod Juglans – orech**, *Juglans regia*, *Juglans nigra*, **Rod Betula – breza**.

Výber listnatých stromov podľa vzrastových foriem – doplnkový sortiment

a/ stromy s guľovitou korunou – sú viac či menej kompaktné formy stromov, ktoré bývajú vhodné do menších parkových úprav, stromoradií na užších priestoroch či geometrických kompozícií. Vo vidieckom prostredí však môžu pôsobiť rušivo: *Acer campestre* 'Nanum', *Acer platanoides* 'Globosum', *Catalpa bignonioides* 'Nana', *Fraxinus ornus* 'Meczek', *Platanus x acerifolia* 'Alphens Globe', *Prunus fruticosa* 'Globosa'

b/ stromy s previsnutou formou koruny – stromy s týmto tvarom koruny majú pôsobiť ako dominanty, málokedy sa dajú použiť do skupinovej výsadby alebo stromoradií. Väčšina z nich má jasne stanovenú výšku, ktorá je závislá od výšky naštepenia, čo vieme využiť pri výbere miesta výsadby: *Betula pendula* 'Youngii', *Malus* 'Red Jade', *Prunus subhirtella* 'Pendula', *Salix alba* 'Tristis', *Sophora japonica* 'Pendula'

c/ stromy so štíplovitou a pyramídálnou korunou – pre ich úzke pyramídálne koruny ich používame ako štíhle dominanty alebo do úzkych stromoradií: *Acer platanoides* 'Columnare', *Carpinus betulus* 'Fastigiata', *Fagus sylvatica* 'Dawyck Purple' a 'Dawyck Gold', *Prunus serrulata* 'Amanogawa', *Liriodendron tulipifera* 'Fastigiatum', *Quercus robur* 'Fastigiata Koster'

d/ stromy s farebnými listami – farebnolisté kultivary stromov dokážu oživiť parkové kompozície, dodávajú im kontrastný efekt, no musíme myslieť aj na to, že vo vidieckej krajine a v prírodných kompozíciách by ich vyšší podiel mohol pôsobiť rušivo: *Acer platanoides* 'Crim-

son Sentry', *Fagus sylvatica* 'Zlatia', *Prunus serrulata* 'Royal Burgundy', *Acer platanoides* Royal Red, *Betula pendula* Purpurea, *Gleditsia triacanthos* Sunburst, *Malus* Royalty, *Prunus cerasifera* Nigra, *Acer rubrum*, *Alnus incana* 'Aurea', *Liquidambar styraciflua*, *Quercus palustris*, *Acer ginnala*, *Betula papyrifera*, *Pyrus calleryana* Chanticleer, *Robinia pseudoacacia* Frisia a pod.

e/ *panašované alebo viacfarebné listy stromov* - pri týchto kultivaroch sa jedná o mutácie, ktoré spôsobili, že listy majú dve až tri farby na liste a to v rozmanitých vzoroch: *Acer negundo* 'Flamingo', *Acer pseudoplatanus* 'Leopoldii', *Fagus sylvatica* 'Tricolor'

f/ *stromy zaujímavé výrazným kvitnutím* - dobre zasadený strom, ktorý je výrazný v čase

kvitnutia dokáže pútať mimoriadnu pozornosť a preto sú v kompozíciách žiadané: *Aesculus x carnea* Briotii, *Crataegus laevigata* 'Paul's Scarlet', Rod *Malus*, *Pyrus x calleryana* 'Chanticleer', *Cercis siliquastrum*, *Liriodendron tulipifera*, *Magnolia soulangeana*, *Prunus serrulata* v kultivaroch, *Prunus padus* 'Watereri' a rod *Tilia* – lipa.

KROVITÉ A NÍZKE VÝSADBY

Pri tvorbe záhonov myslíme na nižšiu krovitú etáž, ktorá by mala jednoduchým a jasným spôsobom doplniť charakter projektu. Pri krovitých výsadbách treba myslieť na rýchlosť ich rastu. Mali by sa navrhovať tak, aby nemohli slúžiť ako úložisko odpadu alebo úkryt pre vandalov. Skupinu krov si môžeme pre názornosť rozdeliť do nasledovných skupín:

a/ *pôdopokryvné kry* - ich úlohou je vytvoriť nižší ale kompaktný porast, ktorý dokáže spevniť svahy alebo vytvoriť jednoliatu hmotu zelene. Medzi najpoužívanejšie pôdopokryvné dreviny patria ihličnany - *Juniperus horizontalis* v kultivaroch, *Juniperus x media* v kultivaroch, *Juniperus communis* Repanda, J.c. Green carpet, *Microbiota decussata*, v stredných a vyšších polohách *Pinus mugo* a pod. a listnaté kry – rod *Cotoneaster*, *Lonicera*, *Symphoricarpos chenaultii* Hancock, ale aj vres a vresovce (*Calluna*, *Erica*) či sortiment pôdopokryvných ruží, ktorý je veľmi bohatý.

b/ *pôdopokryvné náhrady trávniku* - sa využívajú na miestach, kde trávnik nerastie alebo nie je vhodné ho zakladať napr. z hľadiska údržby. Teda najmä na zatienených miestach pod stromami, či v tieni budov alebo na strešných nekosených záhradách. Na slnečné stanovišťa a strešné záhrady používame najmä bylinné druhy.

c/ *kry výplňové* – slúžia na vytvorenie zelenej masy, bariéry a výplne v nižších etážach výsadiel. Väčšinou sa na tento účel používajú rýchlorastúce, lacné kry, ktoré rýchle splnia očakávanú úlohu. Pozor, väčšinou potrebujú zmladzovanie v pravidelných intervaloch (raz za 3-5 rokov).

d/ *solitérne kry* – sú výnimočné alebo zaujímavé, mali by dodať výsadbe určitú gradáciu a v kompozícii upriamiť pozornosť želaným smerom. Týmto rastlinami neplytváme, aby sme zvýraznili ich dominanciu, mali by byť vysadené samostatne, s dôrazom na správny výber miesta. Jedná sa napríklad o tieto dreviny - *Corylus avellana* 'Contorta', rod *Hamamelis*, druh *Ilex aquifolium* s kultivarmi, *Laburnum anagyroides* 'Vossii', *Magnolia stellata*, *Viburnum bodnantense* 'Dawn' a pod.

e/ kry pre živé ploty a zelené steny - ich úloha je jednoznačná, vytvoriť rezom udržiavanú krovitú bariéru rôznej výšky. Vyberáme z takých rastlín, ktoré znášajú pravidelný rez viackrát za sezónu. V južných polohách sú na tento účel najčastejšie používané rastliny *Ligustrum vulgare* alebo *L. Ovalifolium*, *Buxus sempervirens*, vŕdz zelený *Prunus laurocerasus* a podobne. Vo vyšších a horských polohách sa nemusíme báť použiť hrab, buk alebo javor poľný, čiže naše domáce druhy.

f/ farebnolisté kry vo vidieckych výsadbách používame uvažlivo. Farebné mutácie môžu byť nasledovné – plnofarebné listy (červené, žlté listy), panašované listy (zvyčajne dvojfarebné, pričom jedna je zelená) alebo škvrnité listy či listy farebné iba v určitom vegetačnom období. Zaujímavé farebnolisté druhy sú *Berberis thunbergii* 'Atropurpurea', 'Red Rocket', 'Golden Rocket', *Physocarpus opulifolius* 'Diabolo', *Cornus alba* 'Variegata', *Ligustrum ovalifolium* 'Argenteomarginata' a pod.

g/ efekt pekného kvitnutia využívame na zameranie pozornosti na rastlinu v čase jej kvitnutia a aj keď je to obdobie väčšinou krátkodobé. Na jar efekt kvitnutia začína zlatovkami (*For-sythia*) či hamamelmi (*Hamamelis*) cez širokú skupinu orgovánov (*Syringa*), nasledujú taveliáky, hortenzie, magnólie, vajgélie, neskoro v lete začína kvitnúť bradávec (*Caryopteris x clandonensis*), ktorý kvitne v auguste až októbri.

h/ Vŕdz zelené kry majú uplatnenie vo verejnej zeleni na miestach, ktoré by mali byť reprezentatívne celoročne, no väčšina vŕdz zelených rastlín je introdukovaná z iných klimatických podmienok a tak sa používajú najmä v južnejších oblastiach Slovenska. Veľa z nich je zároveň schopná znášať pravidelné zastrihávanie pre použitie v živých plotoch alebo ako tvarované solitérne kry.

Bylinné výsadby v obci

Bylinné, alebo kvetinové výsadby tvoria neoddeliteľnú súčasť koloritu obce, jej identity. V porovnaní s mestským prostredím môžeme kvetinové výsadby nájsť nie len na verejných plochách a pred významnými budovami, ale taktiež tvoria súčasť súkromnej zelene v podobe výsadbí na priedomíach a predzáhradkách. Kvetinové výsadby podľa zvoleného sortimentu delíme na dve veľké skupiny – trvalkové výsadby a letničkové výsadby. Obe skupiny majú svoje využitie

v závislosti od cieľov, ktoré sledujú obstarávateľ (obec), projektant a dodávateľ. V zásade taktiež platí, že starostlivosť a údržba letničkových záhonov je z dlhodobého hľadiska finančne náročnejšia. V závislosti od stupňa údržby môžeme hovoriť o záhonových výsadbách intenzívnych (vyššie nároky na údržbu) a extenzívnych (nižšie nároky na údržbu). Ak delíme záhony podľa kompozície, rozoznávame formálne, pravidelné výsadby, rozvoľnené výsadby, rabatové líniové výsadby, alebo zmesi trvaliek a letničiek. Vhodnosť výsadiieb je taktiež determinovaná stanovištnými a ekologickými podmienkami prostredia, teda svetlo a tieň, vlhkosť a zloženie pôdy, nároky na zálievku podmieňujú výber typu výsadby v zvolenej lokalite.

a/ Najčastejšie formy trvalkových výsadiieb

Tradičný dizajn - predstavuje dokonale premyslenú kompozíciu skupín trvaliek, ktoré autori komponujú dominantne podľa ich estetických vlastností. Úpravy sú stabilné a ich stabilita je tradičným záhradníckym prístupom aj udržiavaná.

Neformálna výsadba - predstavuje voľnú hranicu medzi Tradičným dizajnom a Štylizovaným spoločenstvom. S dôrazom na uplatnenie prísne záhradníckeho prístupu sa autori snažia o návrh rozvoľnených (prírodných) výsadiieb. Výber rastlín sa sústreďuje na kultúrne druhy, skupinová výsadba sa rozvoľňuje náhodným vysádzaním kostrových a dominantných trvaliek.

Štylizované spoločenstvo - predstavuje kompozíciu rastlín, ktorá sa snaží umelecky umocniť pôvodné prírodné úpravy. Autori často nazývajú svoje úpravy vznešenými názvami: Indiánske leto, Ružová záhrada, Strieborné leto. Pri komponovaní uvedených spoločenstiev sa využívajú ako pôvodné, tak aj nepôvodné druhy trvaliek.

Tieňomilné trvalky: *Alchemilla* - alchemilka, *Anemone* - veternica, *Astilbe*, *Bergenia*, *Brunnera macrophylla*, *Helleborus* - čemerica, *Heuchera*, *Hosta* - funkia, *Pachysandra*, *Rodgersia*

Trvalky na výslnie: *Achillea* - rebríček, *Agastache*, *Aster* - astra, *Coreopsis* - kráska, *Echinacea*, *Euphorbia* - mliečnik, *Geranium* - pakost, *Hemerocallis* - ľaliovka, *Heuchera*, *Iris* - kosatec, *Kniphofia* - fakľovka, *Liatris* - liatra, *Linum* - ľan, *Lythrum*, *Nepeta* - kocúrník, *Perovskia*, *Phlox* - flox, *Rudbeckia* - rudbekia, *Salvia* - šalvia, *Sedum* - rozchodník, *Veronica* - veronika

b/ Formy letničkových výsadiieb

Tradičná výsadba – ide o letničkové záhony, tak, ako ich poznáme. Po odkvitnutí cibulovín alebo tzv. dvojročných rastlín, sa začiatkom mája po úprave záhona z predpestovaných priesad vysadí každoročne nový letničkový záhon. Výhodou je to, že z pohľadu 1 plochy v obci /napr. reprezentatívna plocha pred obecným úradom/, vieme dosiahnuť vysokú sezónnu premenlivosť rotáciou viacerých zosadiieb /cibuloviny, dvojročky, letničky, jesenné výsadby/, a zároveň medziročne variovať vo výbere rastlín a teda v zmene farebnosti kvitnutia, farby a tvare olistenia, resp. veľkosti a výške záhona. Nevýhodou je finančná náročnosť z pohľadu zakladania a údržby výsadiieb.

Letničky z priamych výsevov – výsadby sa aplikujú na menej významných miestach v obci, zvlášť vynikajú vo forme rabatových sprievodných záhonov najmä pri peších ťahoch, resp. v kontaktnej zóne medzi zastavaným územím obce a krajinou /rekreačné zóny, cyklotrasy, náučné chodníky a pod./. Výsadby sa zakladajú priamym výsevom zmesi letničiek do pripravenej pôdy, najvyššie nároky na údržbu zaznamenávame v počiatočnom štádiu formovania sa záhona po vyklíčení rastlín, kedy je tieto potrebné pravidelne pretrhávať a odburiňovať. Výhodou je vysoká sezónna premenlivosť, prírodný charakter výsadiieb a taktiež nízke nároky na údržbu počas väčšiny vegetačného obdobia.

Letničky: *Escholtzia* - slncovka, *Cosmos* - krasuľka, *Rudbeckia* - rudbekia, *Gypsophyla* - gypsofilka, *Calendula* - nechťík, *Scabiosa*, *Linum* - ľan, *Tagetes* - aksamietnica, *Salvia* - šalvia, *Ageratum* - agerát, *Lobelia* - lobelka, *Gazania* a pod.

Odpadové hospodárstvo

Právny rámec pre nakladanie s odpadmi v Slovenskej republike ustanovuje **zákon NR SR č. 223/2001 Z. z. o odpadoch a zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov** (ďalej len zákon o odpadoch). Zákon o odpadoch vymedzuje kľúčové pojmy, stanovuje základné požiadavky pre odpadové hospodárstvo a povinnosti prevádzkovateľov zariadení, ktoré vykonávajú činnosti nakladania s odpadom..

Obce a ich kompetencie v odpadovom hospodárstve

Kompetencie obcí v odpadovom hospodárstve upravuje § 39 zákona o odpadoch.

Obec zodpovedá za nakladanie s odpadmi, ktoré vznikli na území obce:

- komunálne odpady
- drobné stavebné odpady

Obec je povinná upraviť podrobnosti o nakladaní s odpadmi **všeobecne záväzným nariadením (VZN)**. Obec je povinná zaviesť vhodný systém zberu odpadov a:

- **zabezpečiť** alebo umožniť **zber a prepravu komunálnych** odpadov vznikajúcich na jej území v súlade so zákonom o odpadoch,
- **zabezpečiť** zberné nádoby a zabezpečiť priestor, kde môžu občania odovzdávať oddelené zložky komunálnych odpadov v rámci separovaného zberu,
- **zabezpečiť** podľa potreby, najmenej dvakrát do roka, zber a prepravu objených odpadov oddelene vytriedených odpadov z domácností s obsahom škodlivín a drobných stavebných odpadov.
- túto činnosť nezabezpečuje obec sama, zber, prepravu, zhodnocovanie alebo zneškodňovanie komunálnych odpadov a drobných stavebných odpadov na území obce môže len ten, kto má **uzatvorenú zmluvu** na vykonávanie tejto činnosti s obcou. **Obec v zmluve podrobne upraví spôsob a podmienky zberu**, prepravy, zhodnocovania alebo zneškodňovania týchto odpadov tak, aby boli v súlade s platným programom obce (§6 zákona o odpadoch) a so všeobecne záväzným nariadením.

Pôvodca komunálnych odpadov a drobných stavebných odpadov (teda každý, koho činnosťou komunálny odpad vzniká) je povinný riadiť sa pravidlami všeobecne záväzného nariadenia obce:

- zapojiť sa do systému zberu komunálnych odpadov v obci,
- užívať zberné nádoby zodpovedajúce systému zberu komunálnych odpadov v obci,
- ukladať komunálne odpady alebo ich oddelené zložky a drobné stavebné odpady na miesta určené obcou a do zberných nádob zodpovedajúcich systému zberu komunálnych odpadov v obci.

Obec a zber elektroodpadu: Obec priamo nezabezpečuje zber elektrozariadení, ale je povinná umožniť výrobcovi elektrozariadení alebo oprávnenej organizácii na ich náklady zaviesť a prevádzkovať na jej území systém oddeleného zberu elektroodpadu z domácností prostredníctvom zberných dvorov alebo prostredníctvom tzv. mobilných zberov, ktoré obce organizujú spravidla 2x ročne.

Obec a nebezpečné odpady: Napriek tomu, že nebezpečné odpady tvoria cca 1 % celkového objemu odpadov, je dôležité vytriediť ich z bežného komunálneho odpadu. Patria sem autobatérie, monočlánky, akumulátory, mazivá, oleje, olejové filtre, žiarivky, výbojky, svietidlá, vyradené elektrické a elektronické zariadenia, rôzne farby, rozpúšťadlá, chemikálie a ich obaly. Podľa zákona o odpadoch má obec povinnosť minimálne 2 - krát ročne zabezpečiť zber nebezpečných odpadov.

Obec a separovanie odpadu: Obce sú povinné zaviesť separovaný zber oddelených zložiek **papiera, plastov, kovov a skla**. Obce sú povinné separovať biologicky rozložiteľný odpad podľa Stratégie nakladania s biologicky rozložiteľným odpadom schválenej vládou Slovenskej republiky.

Biologicky rozložiteľný komunálny odpad

Povinnosti obce:

- Zabezpečiť, aby sa biologický odpad zo záhrad, parkov a ďalšej zelene (súkromnej aj verejnej) vrátane odpadu z cintorína, tzv. „zelený odpad“ nedostal do zmesového odpadu. Zelený odpad je zakázané zneškodňovať na skládkach odpadov a v spaľovniach odpadov.
- Vytvoriť taký systém nakladania s biologickým odpadom, ktorý bude akceptovateľný pôvodcami odpadov a zabezpečiť, že ti s ním nebudú nakladať v rozpore so zákonom – ukladaním na nelegálne (čierne) skládky a spaľovaním na súkromných alebo verejných priestranstvách.
- Obec musí zelený odpad zhodnocovať sama alebo ho musí poskytnúť na zhodnotenie iným oprávneným organizáciám.

Ako toho dosiahnuť?

- Predchádzať vzniku odpadu aktívnou podporou domáceho a komunitného kompostovania v obci.
- Zaviesť intenzívny separovaný zber biologického odpadu vo všetkých inštitúciách a firmách v obci a v domácnostiach, ktoré nechcú alebo nemôžu samostatne kompostovať.
- Zriadiť zberné miesta, kde sa bude odovzdávať „zelený odpad“, a ktoré budú dostatočne prístupné pre všetkých pôvodcov odpadov.
- Vybudovať priestor alebo zariadenie, kde sa bude biologicky odpad vyzbieraný v rámci separovaného zberu zhodnocovať (napr. obecne kompostovisko, kompostáreň, bioplynová stanica, kotolňa na biomasu a podobne).

- Nájsť zmluvného odberateľa a zhodnocovateľa na vyzbieraný biologický odpad. Tým sa môže stať existujúca kompostáreň, bioplynová stanica, poľnohospodárske družstvo, súkromní hospodáriaci roľníci a podobne.
- Ekonomicky zvýhodniť tých pôvodcov odpadov, ktorí sa správajú šetrnejšie k životnému prostrediu. Môže to byť napríklad odmena pre pôvodcov odpadu, ktorí si biologické odpady svojpomocne kompostujú alebo sa zapájajú do jeho zberu.

Podpora domáceho kompostovania:

Lístie, trávu, konáre, zvyšky rastlín môžeme spoločne s bioodpadom z kuchyne (zvyšky z jedál, odpad z čistenia ovocia a zeleniny) použiť na výrobu kvalitného kompostu. Pri správnom kompostovaní prebieha proces kompostovania rýchlo. Bioodpad sa časom rozloží a premení na výživný kompost, ktorý sa výborne uplatní v každej záhrade. Naši predkovia veľmi dobre vedeli, že zhodnocovanie rozložiteľného biologického odpadu je najefektívnejší spôsob, ako vrátiť potrebné živiny späť do pôdy. Samosprávy by mali privítať a oceniť snahu jednotlivých domácností, ktoré svojou aktivitou:

- znižujú množstvo odpadov v zmesovom odpade,
- pomáhajú naplňať národnú legislatívu a národné stratégie znižovania množstva biologicky rozložiteľných odpadov zneškodňovaných na skládkach,
- znižujú finančné náklady mesta / obce na odpadové hospodárstvo,
- znižujú množstvo prípadov nelegálneho nakladania s biologickými odpadmi (ukladanie na nelegálne „čierne“ skládky a spaľovanie).

Navyše na rozdiel od centrálného zberu biologického odpadu od pôvodcov odpadu a jeho kompostovania v kompostárni je domáce kompostovanie menej náročné na organizáciu práce, energiu, nevykazujú sa pri ňom žiadne prevádzkové a minimálne investičné náklady.

Čo získame kompostovaním?

- kvalitné hnojivo pre záhradu
- ušetríme peniaze za odvoz odpadov
- ušetríme peniaze za drahé hnojivá
- znížime množstvo odpadov
- pomôžeme životnému prostrediu

Obec a „čierne skládky“:

Postup a zodpovednosť pri zabezpečovaní odstraňovania odpadu uloženého v rozpore so zákonom o odpadoch (tzv. čierne skládky) stanovuje zákon o odpadoch.

Kto zistí umiestnenie odpadu v rozpore so zákonom, je povinný to oznámiť obvodnému úradu životného prostredia a obci. Obvodný úrad životného prostredia na základe oznámenia začne konanie o zistenie osoby zodpovednej za umiestnenie odpadu. Ak sa v konaní nezistí osoba zodpovedná za umiestnenie odpadu zodpovednosť za komunálny odpad a drobný stavebný odpad uložený v rozpore so zákonom o odpadoch na území obce podľa § 18 ods. 11 zákona **má obec**.

Momentálne platí, že ak sa nepreukáže pôvodca nelegálnej skládky, tak náklady spojené s jej likvidáciou hradí samospráva. Združenie miest a obcí Slovenska dlhodobo presadzuje, aby za ich likvidáciu niesol zodpovednosť majiteľ pozemku a nie mesto či obec kde bola založená.

Vodné hospodárstvo

V podmienkach Slovenskej republiky vytvárajú rámec pre ochranu vôd tieto zákony:

- **zákon č. 364/2004 Z. z. o vodách** a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov (vodný zákon) v znení zákona č. 384/2009 Z. z. ,
- **zákon č. 442/2002 Z. z. o verejných vodovodoch a verejných kanalizáciách** a o zmene a doplnení zákona č. 276/2001 Z. z. o regulácii v sieťových odvetviach v znení zákona č. 394/2009 Z. z.,
- **zákon č. 7/2010 Z. z. o ochrane pred povodňami.**

Povinnosti občana: Ten, kto nakladá s vodami, **je povinný dbať na ich ochranu**, vynakladať potrebné úsilie na zlepšovanie ich stavu a zabezpečiť ich hospodárne a účelné využívanie podľa podmienok a požiadaviek vodného zákona a dbať tiež na to, aby neboli porušované práva iných a záujmy chránené osobitnými predpismi; je povinný dbať aj **na ochranu vodných pomerov a na ochranu vodných stavieb.**

Na koho sa obrátiť? Ten, kto zistí **príznaky mimoriadneho zhoršenia vôd**, je povinný bezodkladne ohlásiť túto skutočnosť:

- Slovenskej inšpekcie životného prostredia,
- obvodnému úradu životného prostredia,
- na linku tiesňového volania 112,
- obci alebo správcovi vodného toku.

Všeobecné využívanie vôd

- Každý môže na vlastné nebezpečenstvo a bez povolenia alebo súhlasu orgánu štátnej vodnej správy odoberať alebo inak používať povrchové vody alebo podzemné vody na **uspokojovanie osobných potrieb domácností**, ak sa takýto odber alebo iné používanie vykonáva na mieste, ktoré je na to vhodné, **jednoduchým vodným zariadením** a spôsobom, ktorý neobmedzí alebo neznemožní rovnaké používanie iným osobám.
- Povolenie alebo súhlas orgánu štátnej vodnej správy nie sú potrebné na zachytávanie povrchovej vody **jednoduchými vodnými zariadeniami** na jednotlivých nehnuteľnostiach ani na zmenu jej prirodzeného odtoku občasne tečúcich nesústreďených vôd na účely ochrany týchto nehnuteľností proti škodlivým účinkom vody.
- **Jednoduchými vodnými zariadeniami** na odbery podzemných vôd sú **domové studne, z ktorých sa podzemná voda čerpá ručne** a pramenné záchytky s výdatnosťou prameňa menšou ako 10 l/min. a prenosné nádoby.
- **Jednoduchými vodnými zariadeniami** na odbery povrchových vôd sú zariadenia na gravitačný odber povrchových vôd alebo na ich čerpanie s možnosťou odberu do 60 l/min. Jednoduchými zariadeniami na zachytávanie povrchových vôd je zvod a zachytenie povrchových vôd v nádržiach s obsahom vody do 5 m³, záchytné priekopy, zvod a zachytenie vôd v nádržiach z povrchového odtoku.
- **Pri všeobecnom užívaní vôd sa nesmie ohrozovať ani zhoršiť ich kvalita alebo zdravotná bezchybnosť, poškodzovať životné prostredie a prírodné dedičstvo, zhoršovať odtokové pomery, poškodzovať brehy, vodné stavby a zariadenia, zariadenia na chov rýb. Všeobecné užívanie vôd nesmie slúžiť na podnikateľské účely.**
 - Orgán štátnej vodnej správy môže všeobecné užívanie vôd bez náhrady obmedziť, zmeniť alebo zakázať, ak to vyžaduje ochrana zdravia a bezpečnosť osôb, ochrana vodných stavieb a zariadení, ochrana rybárstva a ochrana prírody a krajiny. Pôsobnosť orgánov na ochranu zdravia podľa osobitného predpisu nie je tým dotknutá.

Studne: V prípade zámeru vybudovať na svojom pozemku studňu využívanú za účelom získania pitnej alebo úžitkovej vody, z ktorej bude voda čerpaná iným spôsobom ako ručne, je potrebné požiadať o povolenie zriadiť takúto vodnú stavbu obec (v prípade ak je žiadateľom fyzická osoba). Pred ukončením stavebných prác je nevyhnutné podať návrh na uvedenie studne do prevádzky (kolaudačné rozhodnutie). Obec rozhoduje aj o zmene a odstránení studne ako vodnej stavby.

Bazény, jazierka: Obec vydáva súhlas na zriadenie vodného diela - bazénu, jazierka, vodnej nádrže s obsahom vody väčším ako 5m³ pokiaľ sú napúšťané vodou z vodného zdroja alebo povrchovou vodou (nie z verejného vodovodu) a následne vydáva kolaudačné rozhodnutie. Pred zhotovením projektovej dokumentácie stavby je stavebník povinný požiadať orgán štátnej vodnej správy (Obvodný úrad životného prostredia) o vyjadrenie k zámeru stavby, či je predpokladaná stavba možná z hľadiska ochrany vodných pomerov a za akých podmienok ju možno uskutočniť a užívať.

Žumpy: Žumpa je zariadenie na zachytávanie odpadových vôd bez ich ďalšieho vypúšťania do povrchových alebo podzemných vôd. Žumpa je vlastne bezodtoková nádrž, ktorej obsah je nutné vyvážať v pravidelných intervaloch špeciálnym (fekálnym) vozidlom na likvidáciu do zariadení na to určených (čističky odpadových vôd). Platí podmienka, že žumpa musí byť nepriepustná - vodotesná. Na žumpu sa vydáva stavebné povolenie podľa zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) spolu s povolením stavby, z ktorej odpadové vody bude zachytávať. V prípade, že stavba už existuje a žumpa sa bude budovať dodatočne, nemusí sa na stavbu samostatnej žumpy vybavovať stavebné povolenie ale postačuje ohlásenie drobnej stavby stavebnému úradu t.j. obci podľa § 57 stavebného zákona.

Čistiarne odpadových vôd: Vybudovanie domovej ČOV je vodohospodárske dielo a jeho stavba podlieha vydaniu stavebného povolenia. Schváleniu čističky predchádza predloženie projektovej dokumentácie príslušnému orgánu štátnej vodnej správy na vyjadrenie a povolenie výstavby domovej ČOV. Príslušným orgánom je obvodný úrad životného prostredia (ďalej len „OÚŽP“), ktorý žiadosť posúdi a v povolení určí záväzné podmienky na jej uskutočnenie a užívanie.

Vyjadrenie OÚŽP je podkladom k územnému konaniu, ktoré vykonáva stavebný úrad. Výsledkom územného konania je právoplatné územné rozhodnutie. Následne sa na podnet stavebníka koná stavebné konanie. Stavebník podá žiadosť o vydanie stavebného povolenia na výstavbu domovej ČOV spolu s prílohami obsahujúcimi údaje a podklady v súlade s vodným zákonom a stavebným zákonom.

Protipovodňové opatrenia na zadržanie vody v krajine Jednoduchá a vkusná úprava studne

Koreňové čistiarne odpadových vôd: Koreňové čistiarne odpadových vôd získavajú vďaka svojej prevádzkovej nenáročnosti a nulovej spotrebe energie stále väčšiu obľubu, aj keď na Slovensku sú stále ešte málo využívané napriek nízkym prevádzkovým nákladom. Možno ich využiť na najrozličnejšie druhy odpadových vôd – z verejnej kanalizácie, individuálnych objektov, nemocníc, skládok, dažďových vôd, bazénov či kúpalísk a podobne.

Koreňová čistiareň odpadových vôd je v podstate umelá mokraď, kde v súčinnosti prebieha niekoľko prirodzených fyzikálnych, biologických aj chemických procesov. Na ich konci dochádza k vyčisteniu odpadovej vody, ktorá je kvalitatívne bezchybná.

Čo môžeme urobiť pre zlepšenie kvality vody?

- **Šetrite vodou a energiou.** Voda je prírodným zdrojom. Šetrenie energiou zníži aj spotrebu vody. Opravte kvapkajúce vodovodné kohútiky, inštalujte toalety s úsporným splachovaním a perte len vtedy, ak je práčka úplne naplnená bielizňou.
- Zabezpečte, aby odpadové vody z vašej domácnosti prešli **vhodným čistením**. Ak nie ste napojení na verejnú kanalizáciu vo vašej obci, pravidelne vyprázdňujte vašu žumpu. Neudržiavaná žumpa poškodzuje životné prostredie kontamináciou studní s pitnou vodou.
- **Obmedzte používanie hnojív** a aplikujte ich iba vo vhodnom čase, pretože živiny z umelých hnojív môžu presiaknuť do vody. Umelé hnojivá je vhodné nahradiť organickými hnojivami a kompostom. Začnite kompostovať a recyklovať biologický odpad z vašej kuchyne a záhrady. Pri aplikácii umelých hnojív, ktoré obsahujú škodlivé chemické látky, vždy rešpektujte inštrukcie. Nikdy nepoužívajte nadmerné množstvo hnojív.
- Používajte **menej čistiacich prostriedkov** alebo také, ktoré sú šetrné voči životnému prostrediu. Vyše polovice množstva fosfátov v riekach pochádza z rozličných čistiacich prostriedkov.
- **Nevytvárajte nelegálne skládky a separujte odpady.**

Ochrana ovzdušia

Každý občan má právo **na dobrú kvalitu ovzdušia**, t. j. prípustnú úroveň znečistenia, pri ktorej nedôjde ohrozeniu a poškodeniu ľudského zdravia. Avšak ak má byť toto právo zachované, je nevyhnutné súčasne dodržiavať povinnosti, ktoré ustanovujú právne predpisy na ochranu ovzdušia. **Povinnosti vyplývajúce z inštalácie a prevádzkovania malého zdroja znečisťovania.** Zariadenie, ktoré slúži na **ohrev teplej vody a vykurovanie** s príkonom <0.3 MW, podľa legislatívy na úseku ochrany ovzdušia je **malým stacionárnym zdrojom znečisťovania ovzdušia**.

- V prípade, ak inštalácia a prevádzkovanie takéhoto zariadenia je súčasťou realizácie stavby budovy, napr. rodinného domu, vyžaduje sa súhlas, ktorý vydá príslušný úrad obce na základe písomnej žiadosti v stavebnom povolení a kolaudačnom rozhodnutí (§ 17 ods.1, písm. a) zákona č. 137/2010 Z. z. o ovzduší). Súhlas sa vydáva formou záväzného stanoviska.
- V prípade, ak sa plánuje len výmena takéhoto zariadenia, napr. výmena starého kotla za nový, alebo zmena súčasnej výšky komína, vyžaduje sa súhlas orgánu ochrany ovzdušia, ktorým je príslušný úrad obce na základe písomnej žiadosti (§ 17 ods.1 písm c) zákona č. 137/2010 Z. z. o ovzduší).

Spaľovanie odpadov: Podľa legislatívy o ochrane ovzdušia je zakázané spaľovať v kotloch (aj domových) iné palivo, aké určuje výrobca zariadenia. **Pri spaľovaní odpadu sa uvoľňujú do ovzdušia toxické látky.** Ten, kto spaľuje odpad z domácností – kartóny, plastové fľaše, gumu a pod., dopúšťa sa protiprávneho konania. **Spaľovaním odpadu konáme protizákonne!**

V súčasnosti je v platnosti niekoľko zákonov, ktoré spaľovanie odpadov v domácnostiach a na voľných priestranstvách zakazujú.

- **Zákon o odpadoch** (zákon 223/2001 Z. z. v platnom znení), ktorý zakazuje zneškodňovať všetok zelený odpad zo záhrad, parkov, cintorínov a iných verejných priestranstiev, ktorý sa musí zhodnocovať, napr. kompostovaním. Iný odpad (napr. plasty, papier,..) sa môže zneškodňovať iba v zariadeniach, ktoré sú k tomuto účelu špeciálne vybudované (riadené skládky odpadov a spaľovne odpadu).
- **Zákon o ochrane pred požiarmi** (zákon 314/2001 Z.z.), ktorý zakazuje zakladať oheň tam, kde môže dôjsť k jeho rozšíreniu a ďalej zakazuje vypaľovať porasty bylín, krov a stromov.
- **Občiansky zákonník**, podľa ktorého (§ 127) nikto nesmie nad mieru prípustnú pomerom obťažovať susedov hlukom, prachom, popolčekom, dymom, plynmi, parami.

Vypaľovanie porastov poškodzuje prírodu, je v rozpore s legislatívou a je pôvodcom mnohých požiarov

Chov zvierat na území obce

Najčastejšie chovanými zvieratami na území obcí sú psi, mačky a rôzne druhy hospodárskych zvierat. V prostredí obce sa však môžeme veľmi často stretnúť aj so zvieratami voľne žijúcimi. Zvieratá je možné chovať pri dodržiavaní platných hygienických, veterinárnych a stavebných predpisov a pri súčasnom dodržaní predpisov o ochrane životného prostredia, najmä zákona č. 543/2002 Z.z. o ochrane prírody a krajiny v platnom znení, zákona č. 596/2002 Z. z. o ochrane zdravia ľudí, zákona č. 39/2007 Z.z. o veterinárnej starostlivosti, zákona č.50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku v platnom znení .

Na niektoré aspekty súvisiace s chovom zvierat sa vzťahuje ustanovenie §127 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého sa vlastník veci **musí zdržať všetkého, čím by nad mieru primeranú pomerom obťažoval iného alebo čím by vážne ohrozoval výkon jeho práv.** Preto najmä nesmie obťažovať susedov hlukom, prachom, popolčekom, dymom, plynmi, parami, prachmi, pevnými a tekutými odpadmi, svetlom, tienením a vibráciami, nesmie nechať chované zvieratá vniknúť na susediaci pozemok a pod.

Chov a držanie psov

Podmienky držania psov upravuje zákon č. 282/2002 Z.z. K základným povinnostiam držiteľa psa, alebo osoby, ktorá psa vedie patrí:

- prihlásiť psa do evidencie (evidenciu vedie obec)
- zodpovedať za psa pri vedení psa mimo chovného priestoru
- oznámiť obci, v ktorej je pes evidovaný, skutočnosť, že pes pohryzol človeka
- odstrániť výkaly v prípade znečistenia verejného priestranstva psom
- rešpektovať zákaz vstupu alebo zákaz voľného pohybu psov

Podrobnosti o vedení psa obec ustanoví všeobecne záväzným nariadením (VZN). Obec môže VZN vymedziť miesta, kde **je voľný pohyb psa zakázaný a kde je vstup so psom zakázaný**. Tieto miesta musia byť viditeľne označené. Podrobnosti o chove psov ako aj iných spoločenských zvierat upravuje vyhláška 123/2008 Z.z., **ktorá stanovuje všeobecné podmienky na ochranu jednotlivých druhov spoločenských zvierat a určuje všeobecné podmienky na chovné zariadenia pre spoločenské zvieratá**.

Chov hospodárskych zvierat

Chovateľ, majiteľ, alebo držiteľ má právo na chov zvierat len za podmienok daných zákonom č. 39/2007 Z.z. o veterinárnej starostlivosti. **Je v kompetencii miest a obcí zapracovať si do svojich všeobecne záväzných nariadení miest a obcí podmienky chovu hospodárskych zvierat.** Pri stavbách nových a adaptácií jestvujúcich chovných zariadení treba postupovať v intenciách zákona č. 50/1976 Z.z. v znení neskorších zmien a doplnkov. V prípade, keď sa pre chov zvierat majú využívať existujúce objekty, ktoré neboli pre tieto účely pôvodne určené (podľa kolaudačného rozhodnutia, resp. stavebného povolenia), je budúci chovateľ povinný takého zmeny ohlásiť obci.

Identifikácia a registrácia zvierat: V zmysle ustanovení zákona 39/2007 Z.z. o veterinárnej starostlivosti podliehajú spoločenské a hospodárske zvieratá a včelstvá povinnej registrácii na základe všeobecne záväzných právnych predpisov o registrácii. Napr. vyhláška č.19/2012 o identifikácii a registrácii spoločenských zvierat, ktorá ukladá povinné čipovanie psov, mačiek a fretiek, vyhlášky č.16/2012, č. 17/2012, č.18/2012, č. 20/2012, ktoré ustanovujú podrobnosti o identifikácii a registrácii hospodárskych zvierat a vyhláška č.206/2012 o registrácii včelstiev.

Chránené živočíchy, netopiere, nájdené alebo zranené divé zviera

Netopiere sú chránené živočíchy, ktoré napriek svojmu pre niektorých ľudí odpudzujúcemu vzhľadu sú veľmi užitočné, nakoľko predovšetkým v letných mesiacoch zlikvidujú množstvo hmyzu. Netopiere, ale aj iná druhy vtákov často hniezdia, alebo zimujú pod strechami domov, v štrbinách stavieb a pod. Preto pri rekonštrukciách budov, zatepľovaní a pod. nie je vhodné upchávať otvory, pretože by v nich mohli ostať zimujúce jedince, alebo mláďatá. V prípade možného ohrozenia netopierov pri rekonštrukčných prácach je potrebné kontaktovať miestne príslušný orgán Štátnej ochrany prírody Slovenskej republiky (ŠOP SR), najčastejšie príslušnú Správu chránenej krajinnnej oblasti (CHKO). Taktiež v situácii, keď sa v obci vyskytne opustené, alebo zranené divé zviera je vhodné kontaktovať odborných pracovníkov ŠOP SR, ktorí poradia ako s živočíchom zaobchádzať a čo s ním urobiť, prípadne sami zasiahnu.

Domček pre hmyz na záhrade

Búdka pre netopiere

Monitoring chránených vtákov

Osveta a vzdelávanie v ochrane prírody a krajiny

Súčasný nedobrá stav kvality životného prostredia na vidieku a v krajine, najmä zelene, je dôkazom nízkej úrovne poznania problematiky a zľahčovanie a odsúvanie riešenia problémov. Je to zároveň dôsledok nízkej alebo žiadnej osvetu a vzdelávania občanov. Nové trendy a poznatky stále narážajú na stereotyp starých a prežitých zvyklostí, ale tiež nezaujímajú a nedostatok financií. Práve osvetou a pritiažením občanov do spoločných aktivít a ich participáciou na rozhodovaní je dôležitá cesta zlepšenia tohto stavu. Ľudia si mnohokrát nechcú pripustiť, že to, čo bolo možné v minulosti, nebolo vždy správne alebo je dnes nereálne. Dnes už nikto neperie v potoku, ale vypúšťanie žumpy do okolia alebo tratí z kúpeľne je stále realitou. Rovnako spaľovanie odpadu, či čierne skládky lemujúce okraje obce. O nevhodných výsadbách a druhoch drevín oproti pôvodným, vekom overeným a typickým ani nehovoriac. Mnoho ľudí stratilo kontakt s prírodou a citovú väzbu k obci a jej krajine, tým aj zábrany voči arogantnému správaniu a poškodzovaniu vlastného životného priestoru.

Osvetová činnosť v obci je jednou z možností samosprávy, ako spolupracovať s občanmi a zároveň ich motivovať k aktivitám zlepšujúcim kvalitu života v obci. V mnohých obciach sú aktívne spolky a neformálne skupiny občanov, ktoré v tomto procese zohrávajú dôležitú úlohu spolu so školami a krúžkami žiakov. Ideálne je aktivovať miestnych odborníkov a autority pri spoločných školeniach a konkrétnych realizáciách s využitím financií prostredníctvom grantov a fondov.

56

Príklady informačných tabulí s osvetou o ochrane a poznávaní prírody

Participácia občanov pri navrhovaní a realizácii nových projektov

Zapájanie občanov do procesu rozhodovania o veciach verejných je jedným zo základných princípov demokracie. Spolu s možnosťou spolurozhodovať o riešení aktuálnych problémov a vytvárať obraz obce však ide ruka v ruke aj spoluzodpovednosť za tieto rozhodnutia. Snaha občanov o aktívne zapojenie sa do procesu tvorby verejných priestorov v obci je znakom formovania občianskej spoločnosti. Na druhej strane žiadne snahy o konanie dobra pre iných bez hlbšieho poznania problematiky nie sú zárukou splnenia vytýčených cieľov. Naopak, živelnosť a neznalosť mnohých vstupov a limitov v území, ako i problematiky tvorby prostredia môžu byť predmetom nepochopenia a zbytočných problémov. Pri tvorivej práci je momentálna invencia, nápad či prvok náhody obohatením vopred premyslených postupov, treba však zvážiť mieru, dokedy sú tieto vstupy prínosom, nie neprofesionálnou reakciou pod tlakom okolností alebo zúčastnených osôb. Preto spolupráca s občanmi je zložitý a dlhodobý proces, nie jednorazový ani formálny. Mnohí si ešte pamätajú formálnu účasť verejnosti na budovaní

rôznych stavieb formou akcií Z, ktoré poznačili naše mestá a dediny. Rovnako negatívne sa vpísali do obrazu krajiny direktívne rozhodnutia bez možnosti vyjadrenia dotknutých občanov či obcí. Politika postupného zmazania rozdielov medzi obcou a mestom a preferovanie takzvaných strediskových obcí na úkor zánikových stroskotali zánikom totalitného plánovania.

Dnes je rozhodovanie o veciach verejných dôležitou politickou otázkou, tiež znakom nespokojnosti so súčasným stavom. V obciach tradične dobre pracujú rôzne záujmové organizácie, ktoré majú silný odborný potenciál – záhradkári, včelári, ochrancovia prírody, rybári a poľovníci a podobne. Formujú sa neformálne skupiny občanov a občianske združenia. Tieto sú nenahraditeľným zdrojom informácií o prostredí a prírode v konkrétnych podmienkach. Rovnako dôležitú úlohu zohrávajú miestne autority a investori ochotní spolufinancovať realizácie projektov.

Vhodnou spoluprácou a partnerstvom je možné dosiahnuť väčšiu spokojnosť občanov s prostredím, v ktorom žijú a podporiť kladný vzťah k obci a krajine. Je to nevyhnutné najmä pre zachovanie vybudovaných hodnôt zabezpečením kontroly a údržby. Dôležité je tiež zapojenie detí a mládeže do procesov kvôli zachovaniu kontinuity do budúcnosti.

Príklady aktivít miestnych organizácií a zapojenie verejnosti do riešenia problému záchrany obecného parku

Slovo na záver

Krajinu v ktorej žijeme, sme zdedili od našich predkov. Využívame ju v náš prospech a pretvárame podľa našich požiadaviek a predstáv. Ako štafetu ju odovzdáme našim potomkom. Je to prirodzený a nekonečný kolobeh od vzniku ľudskej civilizácie. Pokiaľ človek žil v pokore k prírode a krajine, stopa jeho prítomnosti obohatila krajinu. Od chvíle, kedy človek stratil úctu k prírode a krajine, bezohľadne a arogantne ju využíva vo svoj prospech nehládajúc na budúcnosť. Zároveň stratou pokory k prírode stráca úctu k druhým a sebe samotnému. Súčasný obraz krajiny a vidieka v mnohom potvrdzuje túto neradostnú skutočnosť. Našťastie stretávame aj príklady svedčiacie o tom, že „zdravý sedliacky rozum“ a dobrý vzťah človeka k vlastnej krajine nevymrel. Preto sa touto publikáciou snažíme aj mi skromne prispieť k obnove pokorného a dobrého vzťahu človeka k prírode a krajine. Veríme, že je to cesta ako dosiahnuť spokojný a zdravý život vo fungujúcej spoločnosti bez strachu o budúcnosť. A o to nám všetkým ide.

Zoltán Balko

Spoločnosť pre záhradnú a krajinnú tvorbu

Zoznam použitej a odporúčanej literatúry a informačných zdrojov

Gehl, J. 2000. Život mezi budovami. Nadace Partnerství. Praha, 202 s. ISBN 80-85834-79-0.

Hnilička, P. 2005. Sídlní kaše. ERA. Brno, 136 s. ISBN 80-7366-028-8.

Kolektív. 2004. Interpretace místního dědictví Příručka pro plánování a tvorbu prezentací místních zajímavostí. Nadace Partnerství. Brno, 88 s. ISBN 80-239-2068-5

Kolektív. 2004. Utváření místa Příručka k vytváření kvalitních veřejných prostranství. Nadace Partnerství. Brno, 99 s. ISBN 80-239-0614-3

Málek, Z. – Horáček, P. – Kiesenbauer, Z. 2012. Stromy pro sídla a krajinu. Vydavatelství Ing. Petr Baštan. Olomouc, 358 s. ISBN 978-80-87091-36-4.

Mareček, J. 2005. Krajinářská architektura venkovských sídel. Česká zemědělská univerzita v Praze. Praha, 404 s. ISBN 80-213-1324-2.

Miková, K. – Paulíková, M. – Pauliniová, Z. 2010. Verejné priestory Ako tvoriť priestory s príbehom, pre ľudí a s ľuďmi. Nadácia Ekopolis. Banská Bystrica, 135 s. ISBN 978-80-89505-00-5

Rózová, Z. – Halajová, D. 2002. Parková tvorba. VES SPU Nitra, 131 s.

Slovenská agentúra životného prostredia, 2005. Sídlná zeleň Metodická pomôcka pre starostov obcí. Slovenská agentúra životného prostredia. Banská Bystrica, 36 s.

Šarafín, M. 2006. Architektúra vidieka obnova dediny. Tristanpress. Topoľčany, 140 s. ISBN 89173-15-2.

Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky v Banskej Bystrici. 2003. Obce a ochrana drevín Odborno – metodická príručka. Štátna ochrana prírody Slovenskej republiky. Banská Bystrica, 40s.

Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu. Zahrada – Park – Krajina. ISSN 1211-1678

[www. enviroportal.sk](http://www.enviroportal.sk), [www. honorar.sk](http://www.honorar.sk), www.nsrv.sk, [www. priateliazeme.sk](http://www.priateliazeme.sk), [www. sopsr.sk](http://www.sopsr.sk),
[www. sutn.sk](http://www.sutn.sk), [www. szkt.sk](http://www.szkt.sk), [www. uzemneplany.sk](http://www.uzemneplany.sk), [www. victoria-trvalky.sk](http://www.victoria-trvalky.sk)

Táto publikácia je určená pre samosprávy, občianske združenia, miestne akčné skupiny, investorov a každému, kto má záujem o zlepšenie kvality súčasného vidieka. Vypracovaná bola kolektívom odborníkov v oblasti záhradnej a krajinej architektúry a ochrany a tvorby životného prostredia združených v Spoločnosti pre záhradnú a krajinnú tvorbu v roku 2013.

Vydala Spoločnosť pre záhradnú a krajinnú tvorbu v spolupráci s Agentúrou pre rozvoj vidieka. Projekt bol zrealizovaný za finančnej podpory PRV SR 2007 – 2013.